

HID

IRODALOM
MŰVÉSZELET
KRITIKA

MAJTÉNYI MIHÁLY:

„Teremteni új nemzedéket..

SAFFER PÁL:

Utolsó vallomás (regényrészlet)

ÁCS KÁROLY:

A századeleji orosz költészet
(műfordítások)

IVÁN IVÁNYI:

Gál doktor halála (regényrészlet)

CSEPE IMRE:

Versek az „Emlékkövek“
c. ciklusból

FEHÉR FERENC:

Három vers

MIHAI AVRAMESCU:

Találkozás (novella)

DISPUTA

Olajos Mihály: Levél Farkas

Nándornak 1848-ról

Ch. F.: Egy fordítás jó és rossz
oldalairól

JEGYZETEK, KÖNYV- ÉS

LAPSZEMLE

MŰMELLÉKLETEK

Pechán Béla rajzai

május

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

**Minden olvasónak
irodalmi tájékoztatót ad**

Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A KÖNYVBARÁTOK KEDVEZMÉNYEI:

20%-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó árúhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

ÉRTÉKES IRODALMI MŰVEK SAJTÓ ALATT:

A REGÉNY MESTEREI:

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Gárdonyi Géza: Egri csillagok
Ívó Andrics: A kisasszony
Burchardus: Lucrezia Borgia
Munk Artúr: Köszönöm addig is...
Prezsihov Voranc: Lenn a völgyben

TANULMÁNYOK:

Fiamengó A.: A vallás keletkezése
Veljko Ribar: A kereszténység történelmi szerepe

VERSEK:

Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái
Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Novisád, Arsza Teodorovics 11.

Postatakarékszám: 300-T-251.

„TEREMTENI ÚJ NEMZEDÉKET...”

Részlet a Magyar Irodalmi Társaság közgyűlésén elhangzott beszámolóiból.

Már napok óta, ahogy elhatároztam ennek a beszámolóknak papírra vetését, Arany János egy versének néhány sora bujkál bennem. Talán a felelőség súlya, talán a számadás gondja mondatja velem, velem és mindannyiunkkal:

„S adatott valaha tinéktek
Teremteni új nemzedéket...”

Ezt mondjuk és ezt kell mondanunk, akik a háború és forradalom határkövén innen immár új forradalmunkat is megéltük! S akik sáfárkodunk a betű és az irodalom körül.

Igen, az új nemzedék teremtésében a betű is benne van. Benne van mindaz, amit betűvel hirdetünk, és ahogy hirdetjük. Jól-rosszul, mennyiségben talán kiadósan s mégis úgy, hogy minőségben kevés.

De vannak más kétségeink is. Aki alkot az jól tudja, hogy egy korszak határkövénél felragadhatjuk a zászlót, amely immáron „nem bot és vászon”, hanem valóban: zászló. Felvehetjük a jelszót, sőt magát az ütemet, de nehezen tesszük le a korszak határkövénél a régi élethez. A tudásnak, átélésnek és tapasztalásnak azt a ballasztját vagy kincsét, — mert lehet ez is, az is — amelyet az egyén magával cipelt a régi nemzedékből. De tovább megyek: nemcsak hogy mi nem tehetjük le, még a fiaink is nehezen, hiszen az a szellemtár, amelyet a múlt századai összehordtak, elevenen életet él régi könyvek és könyvtárak gardájának lapjain; az mindig sugároz, jót-rosszat. Az ember azt hinné, hogy a jó és a rossz között oly könnyű a válogatás. Könnyű, ha a rossz és a hibás egységes egészben, egészként jelentkezik, de nehéz, ha bele van szöve a sorok közé, a betűk közé és — a lelkekbe.

„S adatott valaha tinéktek
Teremteni új nemzedéket...”

idézem megint és rá kell jönnünk, hogy ennek az új nemzedéknek teremtése nem is annyira időbeli fogalom, mint inkább társadalmi dimenzió.

Az íróember csodálatos lény s az írás csodálatos valami. A csodálatos szót nem azért használom, hogy a más embert, az olvasót ámulásra és térdre kényszerítsem az író előtt, csupán mint jelszót használom, mint olyasmit, ami furcsát, különösét és „ördögöset” egyaránt kifejez. Az író szavakból rakja össze a világot — pontosabban, szavakból rak össze egy világot — vagy a világnak egy darabját, hangulatát. S ebbeli mesterségében — vagy hivatásában, így nemesebb — állandó ütközőpont

a valóság és az elképzelés határán. Mintha vasúti ütköző elé kötötték volna. Benne, rajta keresztül az írás legjellemzőbb ténye — a valóság, mint külső tényező és a valósághoz hasonló, de sokkal szaggatottabb belső szótár-szóval a kifejezés állandóan ütköznek és viaskodnak. Csakhogy, amíg az ütközők közé került emberi test összeroppan, az írói lélek annál vidámabb, annál makacsabb és annál erősebbé lesz, minél többször bekövetkezik ez az összezapás. S az igazi írónál — minden sorban és minden mondatban bekövetkezik. A dilettáns csak ritkán érzi az írásnál ezt az izgalmat összezapást — a halászatot, ahogy sokan mondják, a kifejezés és a kép után — vagy sohasem érzi. Ugyanez a mesterségbeli biztonság áll őrt mellette, amely minduntalan a fülebe súgja: most te beszélj, az író, most ő beszéljen, az alak... szóval ezek az apró és állandó izgalmak befolyásolják a prózát, a verset — ott, persze, szubtilisebb a dolog s talán nehezebb: a költő beszél, a tárgy beszél, sőt, a fogalom is nyilatkozik... s mindez mégis csodálatos egységbe olvad és felépíti a verset. „Azt nem írod, hanem öntöd“ — mondja Arany.

Nem célom távolról sem, így az én szubjektív meglátásomból műhelytitkokról beszélni, sem esztétikai-elméleti vivisekcióval szórakoztatni vagy untatni benneteket. Ilyen fejtegetésekkel tele van az irodalomelmélet és ez a köldökbámulás túlságos felaprózása annak a kísérletnek, amely el akar vezetni alkotásországba. Ebben az írási folyamatban még a bíráló sem képes mindig velejönni az alkotóval — sokszor lélekorvosi feladat lenne, vagy annál is több: tiszta kód és bizonytalanság. Én csak azért pendítettem meg, hogy jelezzem: mennyire egyedül álló és önmagára hagyatott az író, a sorok és mondatok alkotásánál.

Egyedülálló és önmagára hagyatott. A kivetésben, az alakvetítésben, az önmaga tárulkozásában. De már társadalmi lényé lesz a téma-választásban, sőt, — és ezt ki merem mondani — alaphangulatának tendenciájában. A csoportosításban. Társadalmi lényé lesz, mert hiszen valakivel közölni akarja mindezt — tudatlanul is — „szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak“. Az olvasó előtt tehát, végeredményben, az írás feltétlenül társadalmi tett.

De jaj annak az írónak, aki a társadalmi tett akcidiáját ott a születés és alkotás pillanatában — a sorok, a beszélgetés és beszélés, megnyilatkozás pillanataiban — ólomsúlyként érzi, vagy ilyenkor nincs füle a disszonáns iránt! Jaj annak az írónak — hogy egy példát mondjak — aki a vezércikk frázisait, vagy ahogy újabban mondjuk: a frontnyelvet — reprodukálja, hacsak nem az alakja összeségéhez és jellemzéséhez kell. És ott is milyen csinján adagolva, ott is, jaj, de elke-rülném!

Nézzük az orosz irodalmat — a mai szovjetirodalmat, a mai szovjet-magyar irodalmat. Ők is azt mondják: az alakot jellemzem vele. S az alak örökké vezércikket prédikál. A negyedik, hatodik, tizedik oldalnál már úgy érzed, hogy hasogat. Érzed, hogy ez nem irodalom.

Vagy itt van a „békepropagandájuk“. Olvastam egy olimpiai verset, vezető helyen egy folyóiratban és... nagyon elszomorodtam. A cél-lövő célbaló és a célsajba egy jugoszláv határór. S a cél a béke. Elámulsz. Mi lehetett ott az alkotás pillanatában, a verssor megszületésének pillanatában — ott azon az ütközőn — a költő lelkében? A béke szimbóluma, az NKVD géppisztolya.

Nekünk ilyen irodalom nem kell. S nem is „gyakoroljuk“. Mi becsületesen verekszünk a saját lelkünkben — önmagunkkal. Van ott ve-

rekednivaló. Verekszünk a kifejezés életszerűségéért és valóságzerűségéért. Igyekszünk a témaválasztást is olyan surlódási felületek nélkül megvalósítani, hogy abból társadalmi hátrány ne származzon. Mindent azonban ösztönösen kell cselekedni: S bocsánat az örök vasúti hasonlatokért — mindig szeretettel nézegettem a nagy államások színes jelzőberendezését — magunknak kell megéreznünk, hogy társadalmi szempontból mikor kell a tilost jelző lámpást lebocsátani.

Verekszünk — legalább is verekedni kellene — az új nemzedék megteremtéséért és megformálásáért. Milyennek képzeljük ezt az új nemzedéket? Humánusnak. Megértőnek az emberi dolgok iránt. Tanultnak. Misztikumtól mentesnek. Haladóknak. Szocialistának. Nem tudom, közületek gondolt-e már valaki arra, azok is, akik hajlamosak bizonyos tudatalatti cinizmusra, hogy nekünk rövidesen olyan generációnk lesz, amelynek minden tagja — vagy mondjuk: hetven-nyolcvan százaléka — négy középiskolát végzett. Szóval, akinek az olvasás nem olyan ünnepi-vasárnapi kiszállás — hanem valami szükségérzés, s ha nincs, akkor hiányérzés. Én nem mondom, hogy ezek most már mind rohannak majd könyvet venni, de gondoljátok csak el: egy generáció, amely az átlagos négy elemi, két elemi vagy semmi iskola helyett — minél hátrább megyünk a korban, annál inkább jutunk a semmi felé — szóval helyett négy középiskolás nemzedék! Hát tudjátok ti, hány embernek írt a régi író? Hát tudjátok ti — tudjátok nagyon jól — hogy Vörösmartyt háromszáz vagy ötszáz kortárs olvasta? Ennyien, mert ő volt a legnagyobb, s abból is a fele, ha végigolvasta és megértette? Az utókor némileg helyreütötte ezt a számot — de kicsoda? Az az osztály, amely elérte azt a négy-hat középiskolát. Amelyet most egy egész nemzedék fog elérni.

Nehogy azt higgyétek, hogy reményeim túlrózsásak és elragad a fantázia. Ezek tények, számok, amelyekkel találkozni fogunk a közeljövőben, mint — problémával. Kicsit már most ezeknek írunk. Ott a Könyvbarátok Köre, én lapozgatom a megrendeléseket: tanuló, diák. De még a legtöbb szülő is kinek veszi a könyvet? Azt hiszem, minden szülő — a gyermekeinek, vagy azoknak is. „Könyvtárrá érik az eszme“ — olvastam valahol, akkor mosolyogtam, most tisztán előttem áll. S ha az eszme könyvtárrá érik — a mult eszméi is azzá értek — az nálunk igen olvasott könyvtár lesz.

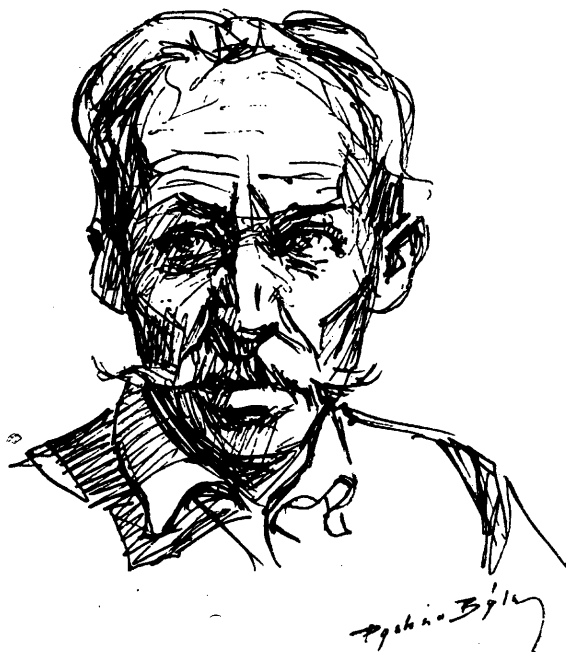
Itt vagyunk tehát — mondom — az alkotás felelősségével. A vajdasági magyar irodalom — természetesen — nem akarja a lelkeket egyedül a maga műveinek kisajátítani. Nevetséges lenne ilyen monopóliumra jogot váltani. A világirodalom egész gazdagságát, a magyar irodalom egész gazdagságát testvérnépeink irodalmának gazdagságát nemhogy elzárni — hanem eljuttatni az olvasóhoz: ez a cél. Ez azonban a kulturális tevékenység egy másik feladata. Ebben a vajdasági magyar író szerepe a fordítás, tolmácsolás, propaganda, a harc a kiadványokért — mi most itt szorosán a magunk alkotásairól beszélünk. Bizonyos fokig ebben a kulturális egészben nekünk — ha minőségünk-nél fogva nem is lesz soha első helyünk, s még mennyiségben sem — helyzetünk-nél fogva teret kell nyernünk. Helyzetünk-nél fogva, mondom, mert a mi tájunknak s a mi eszméinknek mi vagyunk a legkövetlenebb kivetítői. S ha minél több általános emberit tudunk írásainkban adni — párhuzamosan a táj- és emberközelség kívánalmaival — bennünket is megszeret majd az olvasó. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a szükséges vezetőszeret abban az idézett „egészben“ máris a miénk, s ne áltassuk magunkat azzal sem, hogy bennünket túlságosan szeret az

olvasó. Sokaknál bizony erősen az az elmélet, hogy — hát „rászorulunk“. S ezeket az ilyen „rászorulókat“ kell minőséggel meggyőznünk. S itt a vajdasági alkotó nagy felelőssége. Mert a nem felelősen alkotott mű — a gyenge írás, mondjuk így — a másikat is elüti a bizalomtól.

A közönség lelkét és bizalmát megnyerni — a régi olvasótáborét, amelyben annyi zavaró elem él — nem kis dolog és nem kis dolog az sem: új olvasótáborat teremteni. Valamennyire sikerült már. Ma már konkrét esetek adódnak, hogy a világirodalmi kiadvány és egy vajdasági magyar író műve közül — egymás mellett fekszenek a polcon — az olvasó az utóbbi felé nyúl. Nem egyszer, sokszor. Ilyen habozást és mérlegelést sokszor látunk a könyvnapokon. Ez talán még nem jelent sokat — de lehet már olyan eredmény is, hogy az olvasó megérez valamit abból, amit akarunk, ami felé törünk. Hogy mi legyünk a legjobban az övé, leginkább az övé.

Talán sokat is beszéltem erről, de higgyétek meg, ez a vajdasági magyar író legfontosabb problémája. Mert hiába írjuk a legkorszerűbb könyveket — a lényeg abban van, hogy utánanyúljanak. Az író igazi társadalmi szerepe az olvasónál nyilvánul meg. Persze, távolról sem gondolok arra, hogy alkotásainkban, ott az alkotás pillanatában, színvonalbeli engedményeket kívánjunk íróinktól. De már a műfajkérdésben, ott kellene ilyen engedmények. És a tematikában is. Ott már, amiben az író és az irodalom irányítható — önmaga az író által, úgy gondolom — ott tekintettel kell lennünk: hogyan juthatunk közelebb az olvasóhoz.

Majtényi Mihály

Pechán Béla rajza

U T O L S Ó V A L L O M Á S

Egyedül voltam. Néha, mondom, kétségek kinoztak, néha pedig csodálatos lázban képzelődtem, szebbnél-szebb terveket szőve. Ilyenkor, de csupán ilyenkor, amikor elkapott a láz, amely valami egészen más volt, mint azok a terméketlen álmódosások, tényleg valami szépet és nagyot akartam. Olyan szépet akartam írni, amitől az embernek könny csordul a szeméből gyönyörűségében. Igen, bizonyosan tudom, hogy volt valami homályos elképzelésem a szépről és azokban a pillanatokban, amelyekben elfogott a vágy, hogy ezt a kimondhatatlan szépséget megérintsem, nem akartam egyebet, csak kitárni az emberek elé, mint valami csodálatos, bársonyos terítőt:

— Itt van!, ezt akartam én megmutatni nektek! Nézzétek és szoruljon el a torkotok, álljon el a szavatok a felindulástól, éreztétek a szépséget úgy, ahogy én éreztem.

Ezek a látomások elérhetetlenek és ködösek maradtak. Egyre inkább éreztem szükségét annak, hogy valakire támaszkodjak, hogy legyen valaki mellettem, akivel önmagamnak bizonyíthatom, hogy tényleg éreztem, tényleg láttam valamit.

Keresni kezdtem, de féltem az emberektől. Féltem a bizonyosságtól, amely esetleg kiábrándító lehet és így egyre szűkült azoknak a köre, akik számbajöhettek. Végül Annára esett a választásom.

Annát anyám kívánságára vettem feleségül. Egy falumbeli gazdag paraszt lánya, egyszerű, jólelkű kis teremtes volt, tudatlan, akár csak én, amikor közétek kerültem.

Ő volt talán az egyetlen nő anyámon kívül, aki őszintén, fenntartás nélkül szeretett. Nem tudom, hogyan mondjam el most neked azt, amit akkor magam sem tudtam érzékelni. Ahogy én süllyedtem, ahogy én... zuhantam, úgy emelkedett, úgy szépült az ő szerelme. Ő, ne gondold, nem volt követelő. Sokszor elnéztem esténként, amíg a kályha mellett ült és horgolt vagy kötött, amíg én dolgoztam. Olyankor azt hittem, hogy nem hall, nem lát, nem érdeklí semmi. Úgy tűnt, mint egy nagy szelíd macska, amely jóllakottan dorombol a melegben és nem törődik a világgal. Most már tudom és értem azt is, hogy akkor csak a keze volt a munkán, de ő maga minden idegszálával ott volt a szobában, érezte az estét, a békét, meleget: érzett engem — és boldog volt.

Most már azt is tudom, hogy a jóknak, az igazaknak nagyon kevés kell a boldogsághoz, mert ismerik a legnagyobb boldogságot, az önmagunkból való adást és Anna ilyen volt.

Balga önhittségemben azt hittem akkor, hogy csak én ismerem vergődésem titkát. Nem tudtam, hogy Anna olvas az arcomon. Azt sem tudtam, hogy a súlyos, gyötrő álmokkal télt éjszakákon át ő virrasztott felettem és hűvös, megnyugtató keze a homlokomra simult.

Talán ezeken az átvirrasztott éjszakákon született meg agyában az elhatározás, hogy kockára teszi életét. Hiába való volt az áldozata. Nem értettem meg, hogy Anna a legszebbet akarja nekem adni, amit asszony adhat, akár az élete árán is, csak azért, hogy az én üres, értéktelen életemnek értelmet adjon.

Néztem és nem láttam. Nem láttam a szépséget, amely a szemeim előtt nyitotta ki csodálatos, meleg virágát és tovább kapkodtam látomásaim után, tanúmul hívá Annát.

S ő jött is. Hiszen mindenre hajlandó volt értem. Kár, hogy rossz színész volt és nem tudott hazudni...

Nem szólt, csak nagy, hűséges, barna szemei teltek meg néha könnyel, amint előttem ült a zsámolyon. Fejét ölembe hajtotta és hallgatta, amit beszélek, amint kétségbeesetten erőlködöm, hogy megmutassam neki magamból azt, ami tulajdonképpen nem is volt bennem.

A barna szemek sírva könnyözögtek. Ne kínlódj. Ne akarj oda menni, ahol nincs helyed. Nézz le rám, itt van velem ez a kis élet. Nekünk te leszel a legszebb, legokosabb, legnagyobb...

Én nem értettem a szemek beszédét, csak a csalódást éreztem az újabb kudarc miatt és lassan meggyűlöltem Annát.

Később már a jelenléte is ingerelt, mint minden, ami kudarcaimra emlékeztetett. Házaséletünk pokollá változott. Nem voltam kímélettel iránta, pedig a gyermekemet hordta a szíve alatt. Azután elment. Ó, ne gondold, nem hagyott itt. Nem tette volna meg, hiszen úgy állt mellettem, mint egy ápolónő a nagy beteg mellett. Én küldtem el, hogy egyedül maradjak önmagammal.

Ezután már csak a kórházban láttam viszont.

Halála előtt magához tért. Mosolyogni próbált, de a szeme megtelt könnyel. Megfogta a kezem és én ott álltam mellette a hófehér kórházi szobában. Üresnek, értelmetlennek éreztem mindent, a csendet, a fehérséget és azt is, hogy ott vagyok.

Azután ismét rosszul lett. Két-három orvos is összeszaladt. Félrehúzódva álltam egy sarokban és néztem, hogyan mozognak, hajlonganak a beteg fölött. Mindez olyan távolinak, olyan valószínűtlennek tűnt.

Akkor kezdtem magamhoz térni, amikor az orvos elélem állt és felém nyújtotta kezét:

— Szerencsétlenség. Ezer eset közül egy. Nem bírta ki a szíve, pedig azt hittük, hogy legalább az anyát meg tudjuk menteni...

Az orvos elment és Anna ott feküdt, letakart arccal az ágyon.

Hirtelen ugyanaz az érzés fogott el, mint akkor, a zárkában, a hármas dörrenés után. Ahogy akkor felfogtam, hogy élve maradtam, úgy fogtam fel most, hogy egyedül maradtam. Ahogy akkor megértettem, hogy áruló vagyok, úgy értettem meg most, hogy gyilkos vagyok, mert kívántam a halálát.

Bárhogy is csóválod a fejed, akkor világosan éreztem, hogy Annát is besoroltam már régen Kerekes Ferkó és a többiek sorába, akiknek el kellett pusztulniok, hogy én megmaradjak.

Soha olyan világosan nem éreztem, hogy gyilkos vagyok, mint akkor, ott a kórházi szobában, amikor végre megértettem: ő is eltűnt mellőlem.

Azt, amit itt most elmondtam, Gyurkám, te valószínűleg felesleges önkínzásnak és önvádnak fogod tekinteni. Én azonban nem tudok attól a gondolattól szabadulni, hogy van valami törvényszerűség abban, hogy azok az emberek, akiket minden józan felfogás szerint szeretnem kellett volna, a gyűlöletemmel mentek a halálba. Tudtam előbb is, hogy határtalan önzésemmel megmérgeztem az életüket, de csak

most értem, hogy önmagamból kifolyólag meg kell gyűlölnöm minden embert, aki a közelembe kerül és ez önmagában is elég ok arra, hogy pusztuljak a világból.

.....

Hallgatom a titkár egyhangú, zümmögő szavait. A meleg, sötétedő irodában úgy szállnak, mint nagy dongó, zúgva, zümmögve, nekiütődve itt is ott is a fűleknek, a falnak, az ablakoknak.

A szempilláim elnehezdedtek és szinte félálomban hallottam a beszámoló befejezését.

Az emberek hümmögtek. Nem tudtak mit mondani.

Csak Kövesi szólalt meg, aki az irodában a szemközti asztalnál ült. Hangjából éreztem a kárörömet, hogy most megfizethet mindazért a lenézésért és megaláztatásért, amelyben részesítettem. Mindez azonban olyan valószínűtlen, távoli dolog volt. És nem is nagyon érdekelt.

Láttam, hogy a titkár leintette Kövesit. Bántott mindenkit a gyűlöletnek az az orgája, ami ebből az emberből áradt. Nem akarták tovább hallgatni.

— Nem ezért jöttünk össze! — mondta a titkár.

Én tudtam, hogy Kövesi nem túloz. Ők nem tudták.

Azután rám került a sor.

Mit mondjak? Szóljak-e egyáltalán, védekeznek-e? Van-e értelme? Hiszen alapjában véve mindegy, hogy miért zárnak ki! Hogy ne zárjanak ki? Azt nem is kívántam. A titkár noszogott.

Magyarázkodjak? Mit?

Nem volt semmi olyan magyarázatom az életemre és a viselkedésemre, amit ezeknek az embereknek megmondhatnék. Ha elejétől mondanék el mindent, talán enyhébben ítélnének. Vagy még jobban megundorodnának tőlem. Belül, mélyen, sajgott ugyan valami bizonytalan érzés, hogy valami igazam mégis csak van és talán mégis akadna némi pozitívum a javamra, de azt túlsok fáradtságba került volna előkotorászni. Nem volt kedvem, hogy harcoljak önmagamért. Minek? Azzal, hogy közöttük maradhatok, nem oldódik meg ez a pokoli csomó, amely napról-napra jobban bogozódik az életem körül, kiutat nem látok és úgy éreztem, hogy azt ők sem tudnak mutatni.

Amikor már künn voltam a hűvös őszi estében, akkor csapott a torkomba valami súlyos, kimondhatatlan keserűség. Mintha akkor tódult volna fel bennem mindaz, amit benn kellett volna elmondanom és nem mondtam el. Úgy éreztem, hogy kérnem kellett volna őket. Nem arra, hogy ne büntessenek meg, hanem arra, hogy fogják meg a kezem, hogy ha tudnak segítsenek kijutnom ebből az örvényből, amely, éreztem, menthetetlenül húz lefele.

Megálltam. Visszamenjek? Mit mondjak nekik, amikor a tények százait sorakoztathatják fel ellenem és amikor én magam tudom a legjobban, hogy igazuk van.

Elindultam a belváros, a lámpák, a világosság felé, az emberek közé, mert elhagyatottabbnak éreztem magam, mint bármikor.

Vergődtem. Kezdtém érteni, hogy valahol végzeteset tévedtem, s ez az érzés súlyos, fojtogató nyomásként nehezedett rám. A dolgokkal még mindig nem bírtam véglegesen, nyíltan szembenézni, de éreztem, hogy elpusztít ez az érzés, ha meg nem szabadulok tőle. Görcsösen kerestem bennem valamit, ami legalább részben feljogosítana arra, hogy tovább is higgyek magamban. Ekkor, ekkor először tűnt úgy, hogy

van bennem olyan érzés, amely közös lehetne a többi emberével, érzés, amely szomorú ugyan, de szép. Ekkor támadt fel bennem először a vágy, hogy elmondjam ezt, pusztán azért, mert hittem, hogy az emberek majd megérteneek.

Most, ahogy visszagondolok erre az érzésre, úgy tűnök magamnak, mint patkány a vízbefulás előtt. Kelepcében voltam és a végtől való félelemben kiegyeztem azzal, hogy én is olyan ember vagyok, mint a többi — úgy érzek, mint ők. Még odáig is eljutottam, hogy szeretni is tudtam volna őket. Ezt annyira szuggeráltam magamnak, hogy egy-egy lelkes pillanatomban valóban úgy éreztem, nagyon szeretem az embereket.

Nagy terveim voltak akkor. Meg akartam írni a dolgozó ember regegyét, minden küszködésével és vergődésével, úgy, ahogy — akkor azt hittem — csak én láthatom.

Elmentem keresni az embert. Azt, akit én képzeltem el magamban. Hetekig jártam a külvárosokat, a kocsmákat, mert úgy éreztem, hogy ott találom meg azt az embert, akit ugyanolyan érzések fojtogatnak, mint engem. Végre úgy éreztem, hogy megtaláltam és abbahagytam a keresést.

Lázás munkával telt napok és éjszakák következtek. A kéziratpapíron egyik sor a másikat követte. Sajnos, ez a munkaláz nem tartott sokáig. Az éjszakázások, a rendetlen élet, kimerítettek és hamarosan ágynak dőltem. Amint jobban lettem, első utam az íróasztalomhoz vezetett. Olvasni kezdtem az írást és nem éreztem semmit. A papírról idegen, hideg szavak fekete sorai meredtek rám. Semmi sem sugárzott belőlük abból a forróságából, amely eltöltött, amikor írtam őket.

Mint ahogy bizonyára te nem érted, Gyurkám, úgy én sem értettem akkor, hogy mi lehetett ennek az oka. Most már tudom, hogy tulajdonképpen nem találtam meg azt, amit kerestem és az önámításom ért el olyan fokot, hogy az szinte az alkotás lázának tűnt. Most már azt is tudom, hogy hiába is kerestem volna tovább, mert én akkor tulajdonképpen a saját félelmemet és vergődésemet, a valóság előtti meghunyászkodásokat akartam általánosítani.

Azt hittem, hogy az én bukásom a világ bukása és az én kínlódásom minden ember kínlódása. Azt hittem, hogy az én jajdulásomra minden ember szeméből könny fakad. Amikor rájöttem, hogy a dolgozó, az alkotó embernek semmi megértése sincs az én nyavalygásaim iránt, ismét idegenné vált számomra a világ, telve szürke, apró, egyforma lényekkel, amelyek ide-oda mozognak benne érthetetlenül.

Süllyedésemben ez volt a végső pont, de én azt akkor még nem vettem észre. Amit még ezek után el kell, hogy mondjak neked, az két epizód csupán és még egy csalódás, amely hasonlít az előbbire és csupán annyiból fontos, hogy végleg felnyitotta a szemem.

Még a jómultkorában, egy vasárnap délután, amikor anyánál voltam a kórházban, hazafelé jövet lassan sétáltam az aranyba borult őszi fák alatt. A torkomat keserű érzés szorongatta. Tökéletesen feleslegesnek éreztem magam ezen a délutánon. Tudom, azt fogod mondani, hogy a napsütéses őszi délutánokon az ember hajlamos az érzélgésre. Azt is tudom, hogy az emberben, ha a kórházban hagyja az egyetlen hozzá tartozóját alattomosan felébred ez az érzés. Ahogy most visszagondolok erre a délutánra, világosan látom, hogy nálam nem ez volt az ok.

Időről-időre egy-egy sétáló pár haladt el mellettem, egymáshoz simulva és szemelláthatólag észre sem vettek. A házak előtt ünneplőbe

öltözött emberek ültek, álltak. Élvezték a napsütést. Szemükből a vasárnapi ebédek jóllakottsága áradt. Végignézték rajtam és én tudtam, hogy nem látnak, mert csak tárgy vagyok, amely beletartozik az utca képébe. Hirtelen, mint egy kinyilatkoztatás, úgy világosodott meg előttem a tudat, hogy mindennek és mindenkinek megvan a helye és az értelme, mindenki tartozik valakihez és elmúlásával űrt okozna. Csak én tűnhetnék el a nélkül, hogy bárki is észrevenné. Ez megalázó volt.

Az egyik házból hegedű- és citeraszó hallatszott ki az utcára, ismeretlen, méltóságteljes és mégis vidám melódiák. Azután emberek énekeltek. Baptista templom volt. Bementem. Jól esett elsüllyedni a dallamok között. Az ablakok mögött eltűnt az őszi világ. Észre sem vettem a dalok közötti szünetekben egymást váltogató önkéntes prédikátorok esetlenségét, csak átadtam magam annak a zsihasztó, megnyugtató érzésnek, amely a zene nyomán terjedt bennem.

Betegségem és csalódásom után ismét eszembe jutott ez a délután és a templom. Menekülni akartam. Hinni valami emberfelettiben. Hinni abban, hogy létezik valaki vagy valami, aminek semmi köze ehhez a világhoz. Valakiben, aki előtt mégis csak az vagyok, amit magamról hiszek, aki tulajdonképpen csak bennem létezik és ezért nem tagadhat meg. Elkezdtem templomba járni és — én legalább úgy éreztem — hittem is.

Először katolikus templomba jártam, de nem sokáig. A szertartások, a fény és pompa túlságosan szemetsértően éreztette velem, hogy önmagamat csalom. Visszatértem a baptistákhoz. Volt valami ebben az egyszerű, fesztelen, éneklő gyülekezetben, amely az összetartozás érzését keltette. Néha úgy éreztem magam, mint diákkoromban, titkos üléseinken, amikor még teljesen hozzátok tartoztam. Kimondhatatlanul jól esett...

Talán még most is oda járnék, bár a lelkem mélyén lenéztem a gyülekezetet, hiszen esettségemben már nem számított, hogy kibe kapaszkodom; ekkor azonban a szomszéd városból jött egy prédikátor.

Villogószemű, magastermetű, negyven év körüli ember volt. Azzal kezdte a mondanivalóját, hogy valamikor ő maga is igen bűnös ember volt. Bűnösségében annyira jutott, hogy kezét emelt az édesapjára. Meg akarta gyilkolni. Abban a pillanatban azonban az isteni Gondviselés megfogta a kezét. Utána megtért.

A hatás tökéletes volt. A gyülekezet feszülten figyelte minden szavát és ő beszélt. Egymás után sorakoztak a gyilkosok, akik kezes bárányokká váltak, a tolvajok, akik önzetlenek lettek az isteni szellem érintésére.

Hallgattam ezt a beszédet és azon vettem magam észre, hogy komolyan fontolgatom a hallottakat. Elmosolyodtam. A prédikátor tovább beszélt és én egyszerűen figyelni kezdtem. Nem volt új, amit mondott, ugyanaz a régi, százszor hallott mese volt az istentelen kommunistáról, aki életének egy válságos pillanatában megtér és az Isten segítségét kéri. Én azonban hirtelen úgy éreztem akkor, hogy ez az ember keresztül lát rajtam és rólam beszél. Lopva körülnéztem és úgy tűnt, mintha a hallgatóságából minden szempár egyenesen rám szegeződött volna.

Mondom, Gyurkám, hogy alapján véve lenéztem őket. Mélységesen lenéztem. Nem voltam annyira vak, hogy ne láttam volna, kik járnak oda. Volt kereskedők, akik számára más közéleti terep nem maradt, vénasszonyok, akiket ide vonzott az istentiszteletek egyszerű tetszeto-

sége. Néhány cseléd lány és egy-két munkáskülső ember is ült a padokban és olykor-olykor egy-két unatkozó, felcicomázott hölgy is megjelent. Szomorú, esetlen, kisiklott életű emberek voltak ezek. Itt lázadt fel utoljára életemben az önérzetem arra a gondolatra, hogy ezek az emberek most látják gyengeségemet, erősbek nálam és győzedelmeskedtek felettem. Soha azelőtt ilyen világosan nem láttam, hogy milyen mélyre zuhantam. Csak most értettem meg, hogy azoktól, akiket már gyűlölök, lejutottam azok közé, akiket megvettem.

Többet nem jártam templomba.

Miután a templomból kikoptam, ismét megrohant az egyedüllét és a való helyzetem sivárságának érzete. Úgy megszoktam már a menekülést a valóságtól, hogy ez a visszatérés szinte kibírhatatlan volt. Hamarosan azon vettem magam észre, hogy hiányzik Annus. Mintha csak most fedeztem volna fel egykori feleségemet, úgy kezdtem emlékezetemben felidézni együttélésünk napjait és egész megjelenését. Az emlékezés fényében mindez kimondhatatlanul melegnek és megnyugtatónak tűnt. Néha, szinte érezni véltem arcomon puha ujjainak szelíd simítását, mint egykor, amikor tehetetlenségem feletti dühömet engesztelte.

Ne gondold, hogy talán megbántam egykori oktan durvaságaimat, amelyeket iránta elkövettem. Nem. Csak egyszerűen jól esett most elhagyatottságomban arra emlékezni, hogy volt egyszer valakim, akit nyugodtan megsérthettem, megbánhattam és aki minderre szelíd megalázkodással felelt. Egyre határozottabban éreztem, hogy kívánom ezt a szelidséget és meleget. Elhatároztam, hát, hogy ismét megszerzem magamnak.

Igen, csak így egyszerűen elhatároztam, mert többek között az ilyen érzések eredetét sem tudtam megérteni s nem tudtam, hogy ilyesmire nem akad az ember minden nap. Vak voltam, akinek a lábai elé hiába dobáltak volna kincseket. Én csak a csörgését hallottam volna, anélkül, hogy a fényét láthatnám. Így, vakon, elindultam boldogságot keresni.

Nem untatlak azoknak a történetkének a leírásával, amik ez után következtek. Úgy hasonlítottak egymásra, mint egyik tojás a másikra. Eleinte még csak áltattam magam azzal, hogy keresem a meleget, a szeretetet, még ott is, ahol bizonyosan tudtam, nem számíthatok rá. Se én, se más. Az ölelések után, az unott, jóllakott csendben felolvastam néha az írásaimból, de sohasem kaptam egyebet, mint a vágy megújulásának villanását a fátyolos szemekben.

Ilyenkor megundorodtam önmagamtól, de csak egy pillanatra. Azután ez is elmúlt. Odáig jutottam, hogy ezt a hatást is értékeltem.

Később már nem is ámitottam magam. Szinte iparszerűleg hajszoltam az újat, az ismeretlent. Olyan volt ez számomra, mint a részegnek a bor. Az új kalandok ingere feledtette velem a valóságot és az olcsó, könnyű győzelmek úgy-ahogy táplálták megrendült önbizalmamat.

Ekkor találkoztam Mártával.

Talán minden bűnöm között ő volt ez a legnagyobb. Leány volt. Szőkehajú, nyúlánk, kedves-arcú. Meleg, érző szíve volt, akár csak Annusnak. Szeretett. Ha nem lettem volna az, aki vagyok és ha valóban azt kerestem volna, amivel eleinte áltattam magam és amit neki hazudtam, meg kellett volna ezt látnom. Így képtelen voltam rá. Elhittem neki, hogy szeretet, de ez a szó az én fülemben üresen, hidegen csen-

gett és nem váltott ki belőlem semilyen érzést. Szórakoztattak a séták a ködbeborult őszi folyóparton és a tudat, hogy ez a tiszta, fiatal, irigyelt szép leány az enyém.

Azután ezt is meguntam. Új játékszerre vágytam és szabadulni akartam tőle. Hamar megérezte ezt és vergődött. Sokáig. Szerelmünknek következménye lett. Az orvosi beavatkozás és a séták a hideg, őszi esteken aláásták amúgy is gyenge egészségét.

Amikor láttam, hogy nem tudok tőle könnyen szabadulni, új szórakozást találtam: megaláztam, durvaságokat mondtam neki és ő túrta. Minden aljasságomra mosolyos, vidám felelete volt. Néha órák hosszat várakoztattam esőben, hidegben és ő nem szólt miatta egy szót sem. Ez még jobban elvakított. Mind merészebben kihasználtam a szerelmét, a jóságát, a megalázkodását. Érezni akartam lépten-nyomon, minden pillanatban, hogy én vagyok számára a világ. Annál is inkább érezni akartam ezt, mert tudtam, hogy a világ számára már nem vagyok semmi.

Amikor megtudtam, hogy tudóvést kapott, azt hittem, megundo-rodtam tőle. Pedig nem undor volt ez, csak félelem. Féltem önmagam-at és az életemet. Ő észrevette.

Egy novemberévi estén történt. Hideg, sűrű eső áztatta a folyó-partot, sétáltunk. Nem tudom, miért tette. Talán az elkeseredés hajtotta erre az erőszakos, utolsó próbára, annál is inkább, mert én nyíltan sohasem szakítottam vele. Sírva, összetett kezekkel könyörgött, mint akinek az élete függ attól, hogy csókoljam meg még egyszer. Ellöktem magamtól és nevettem. A szeme összeszűkül.

— Úgy-e, azért nem akarsz megcsókolni, mert beteg vagyok?

Erre a kérdésre hideg futott végig a hátamon. Én is éreztem, hogyha ezt kimondanám, túlszárnyalnám minden eddigi embertelenségemet s aljasságomat. Azután valami megfoghatatlan érzésem támadt. A gyilkosnak lehet ilyen érzése, amikor a kést a védtelen, megkötözött áldozat torkára teszi. A dac, a szadizmus és a cinikus romlottság keveréke volt ez, amely úgy elárasztotta egész testemet, mint valami láz.

Kimondtam:

— Azért!

Tisztán hallottam, hogy belenyikkant, mint aki magasról a földre zuhan. Mosolygott.

— Tudtam én ezt. De látod, én akkor is megcsókolnálak, ha tudnám, hogy a lehelletedből egyenesen a halál száll belém.

Ekkor már bántam, hogy kimondtam. Nem őt sajnáltam, hanem, így, kimondva, az egész dolog már nem is volt olyan izgató. Úgy álltam ott, mint a kéjgyilkos a hulla fölött: csalódottan az ölés röpke, muló izgalma után.

Ott maradt egyedül a parton. Azt mondta, hogy gondolkozni akar.

Másnap hallottam, hogy egy leány a Dunába ölte magát. Nem merem elmenni meggyőződni, hogy ki volt.

Többé nem jelentkezett.

Saffer Pál

A századeleji orosz költészetből

VLADIMIR MAJAKOVSZKIJ:

Tudnátok-e

Egy mozdulattal kilocsoltam
hétköznapijaim a pohárból;
tányér kocsonyán látszott, ha szóltam,
a tenger hogy viháncol.
Új hívásokat harsonáztam
bádoghalak hangtalan száján.
De ti
tudnátok-e
nokturnót fújni
vízvezetékcső furulyáján?

1913.

SZERGEJ JESZENIN:

Nincs semmi baj

Minden élő valami horzsolást hord,
a gyerekkora bélyegével tarka.
Hogyha nem értenék a versíráshoz,
tolvaj lennék, vagy másképp esnék latba.

Gyenge kölyök, beesett mellű voltam,
gyerekek közt mégis a legvitézebb,
sok-sok este lapulva úgy kotródtam
hazafelé, hogy orrom-szájam vérzett.

Fájt fenemőd, de mégis így hazudtam
anyámnak, ha a kezét összecsapta:
— Nincs semmi baj, csak egy kő volt az útban,
majd meglátod, kutyabajom holnapra. —

Most is, mikor a régi lázas izzás
lecsendesült megfáradt ereimben,
valami vad, torzborz erő hintáz
minden véremből sarjadt fattyú rímbe,

szavaimnak halott arany göröngye
rejtett zsarátnok melegétől olvad,
rakoncátlan szívemben él örökre
szíve egy kedves kis csirkefogónak.

Nem szököm most sem a hős virtusoktól,
de lépteimet már másfelé mérem.
Azelőtt csak az orrom tört be olykor,
most a lelkemet önti el a vérem.

Nincsen már anyám, akinek hazudjam,
de belesírom egy idegen arcba:
— Nincs semmi baj, csak egy kő volt az útban,
majd meglátod, kutyabajom holnapra. —

1922.

VLADISZLÁV HODÁSZEVICS:

Udvari ablakok

Szegény bolond az alagsorban
óbéogat megint, cikornyásan.
Nincs egy felesleges cipőm,
hogy hozzávágjam.

Tálak, üstök, zongorahangok,
ágy ellen tiltakozó gyermek.
Egy süket hülyén vigyorog
a boldog csendnek.

Színész bókol poros tükörnél:
levelet ír, fényképet csókol —
szerepet tanul, meghal, im
tizenhatodszor.

Apa, indulna, már felrakta
az ünneplő keménykalapját,
de előbb kölykét elveri:
nem kér polentát.

Borzas öreg, ágyát eltolja,
szöveget ver be, tán lógni vágyik,
hiába, az a víg idegen
biztosan rányit.

Másik szoba. Virág az ágyon,
két pénzdarabbal lezárt két szem,
felkötött áll, megpihent tenyér,
tűzben és jégben.

Szó ami szó! Nem szabad kislányt
erőszakkal vonszolni ágyba.
Többet használ egy méla vers,
s bor, egy pohárka...

Víz csobog fel mélyen a falban:
nem könnyű ám a csendes cső-lét,
csupa szűkösség, csupa homály,
csupa szűkösség!

1929.

Ács Károly fordításai

G Á L D O K T O R H A L Á L A

Magasról messzebbre láthatni. Tudja ezt az ember, nagyon régóta már. Igyekezett is mindig magasabbra jutni, hogy minél nagyobb térségre vehesse pillantását... Mert az ember nagyon kíváncsi.

Sok mindent megtett, hogy magasra juthasson. Sokezer évvel a repülés előtt képzeletben is, a valóságban is, viasszal raggatta össze a tollakat. Igaz, akkor a csillagok közelebb voltak... És forróbbak is... Az első repülő-készülék — úgy mondják — szétolvadt. Lehet, hogy azóta a csillagok maguk is hidegebbek lettek. Vagy pedig az ember, mivel szakadatlanul valami belső tűz égette, hozzászokott a nagyobb hőmérséklethez. Ma már repül. Még pedig hogy! Még bombákat is visz magával a magasságokba!

Csak hogy a repülés nem elégíti ki. Valami, ami egyszerűbb, de úgy látszik, mégis nehezebb, még mindig nem sikerült neki. A Mount Everest még mindig szűz, még mindig tiszta. Emberi lábnyomok nem éktelenkednek rajta...

A gyakorlatias hadvezérek nem kívánták a Mount Everestet lovuk lába alá. Elég volt nekik a legközségesebb domb is. A szárnysegédek odanyújtották nekik a távcsöveket. A közeli sátorban várta őket a bor. Kényelmes nyergekből nézték katonáik hősi vállalkozását és vesztét... Magasról ezt is jobban láthatni.

Németországban több volt a tábor, mint a domb. Az örnek kötelessége mindent látni. Fel kell másznia valami magaslatra. A tüskés dróttal övezett térség körül tehát különös tornyok nőttek ki a földből. A megfigyelők kunyhója felmászott négy faoszlopra. Meredek létrák vezettek hozzá. Gépfegyver-fészek és reflektorok települtek rajta.

A természet a „Langenstein-Zwieberg“ tábor parancsnokságának sok faanyagot megtakarított. A tábor egy sziklás katlanban terült el, tehát oszlopokra nem volt szükség. Egy majdnem merőleges sziklára felerősítettek két vassínt. Erre kis fedéllel ellátott padlót helyeztek. A sziklafal és a szögesdrót között keskeny ösvény vezetett. Öreg, elhanyagolt ösvény, amelyet civileknek használni tilos.

Becker sturmführer irodájában Európa és a nagy, ezeréves Német Birodalom térképe mellett — amely nagyon szerencsétlenül indult neki alig tizenharmadik esztendejének — ott függött a tábor térképe is. Lehet-e a szenvedést egyáltalán mérni?... A papíron a tábor, Európa és Németország egyforma nagyok voltak. Csak az arány volt különböző. Vajjon, ha milliók szenvednek, nagyobb szenvedés-e ez az egyeseknek? A térképen, pedáns gót betűk különböztették meg a kis tábort a nagy tábortól. A kis táborban szakmunkások vannak. Azok, akik a repülőgépgyárban dolgoznak. A nagy táborban a szakképzettség nélküliek tanynáznak, akik az alagutat tágítják és szállító munkát végeznek. A két-fajta munkás között nagy a különbség. A szakmunkásokért a vállalat többet fizet a parancsnokságnak. Ezek tehát drágábbak. Nemrégén még jobb élelmet is kaptak. Csak a legutóbbi időkben vált a sturmführer apatikussá. Nem törődik már az SS pénztár jövedelmeivel! Nem védi többé a kis tábort.

Nyilvántartás mindenekelőtt! Honig tisztos bemártotta a tiszta fém-tollat a finom, kék Pelikán-tintába. Felnyitotta a fekete könyvet. A „MÁRCIUS 30, PÉNTEK“ dátum mellé az „ÚJONNAN JÖTTEK“ rovat alá csupán egy hosszú hullámvonalat rajzolt. A „TÁVOZTAK“ rovat alá apró, de világos és olvasható betűkkel bejegyezte:

Nagy tábor: 97 halott, marad 6324 rab;

Kis tábor: 11 halott, marad 735 rab;

Összesen: 108 halott, marad 7059 rab.

Honig felsóhajtott. Egy hete már, hogy a halottak száma mindennap túljár a százon. Két héttel ezelőtt több mint 8000 rab volt itt. És már hat hete, hogy egyetlen új transzport sem jön! Nos, jó. Azelőtt is haltak. És aztán? Hiszen ezek rabok! De mindig jöttek újak. Az összlétszám 10000 körül járt. Vajjon figyelmeztesse-e erre a hirtelen csökkenésre a sturmführer urat? De most, nem! Úgy látszik, nagyon rosszkedvű. Mit tegye ki magát egy leszidásnak? Végül is, neki, Honignak, mi köze mindehhez? Ha továbbra is ilyen ütemben hálnak, várjunk csak, előveszem a noteszt, most majd kiszámítom... jól meghegyezett ceruzával számol a hivatalos blokkról letépett papíron. Legfeljebb két hónapra lesznek elegendők... Rendben van. Az egész cirkusz sem tarthat tovább.

Eisenhower tábornok úrnak és mélyen tisztelt törzskarának valóban teljesen mindegy volt, hogy Halberstadt városa egy héttel előbb, vagy később esik-e el. A fő az, hogy a hadműveletek tervszerűen folynak. Sőt, minden várakozáson felül szerencsésen. És az SS főparancsnokának Heinrich Himmlernek, aki ezekben a napokban már csillagjóságainak sem hitt, valószínűleg szintén mindegy volt, hány rab pusztul még el. A kis ciankális ampullát, amelyet a végén aranyból készült lófogáival össze fog morzsolni, már régóta mellénye zsebében hordozta. A kék-fehér csíkos uniformisba öltözött rabok százanként haltak meg naponta. Tekintet nélkül Eisenhower úrra. És tekintet nélkül Himmler úrra. Százanként haltak meg naponta, még 1945 nagypéntekén is. A tavasz korán beköszöntött. A husvét is. Husvét éppen április elsejére és másodikára esett. Már csak a legmagasabb hegyeken volt még hó. A jobb utakról nagyjából már a sár is eltűnt. Az ég — ez a tiszta, kék, nagy kristálybúra — védeni akarta földünket, mint az üvegbúra a sajtot a legyektől. De mint a vigyázatlan háziasszony, aki a búrával a reggelire készített sajtához hozzátakarta a legyeket, a férgeket és más kártevőket, úgy az ég sem tudta megvédeni a Földet a különféle SS-istáktól, Himmlertől és egyéb férgektől. Ezek mind, a szép idő, a kék ég és a tavasz ellenére is nyüzsögtek a napfényben.

A déli váltások idején az örök köpenyeg nélkül örködtek.

A kórház első barakjában épen az esti kávé osztották. A naposok vitték a kazánt a forró, feketére festett vízzel, boksztól bokszig.

— Tartsátok a csajkát!

Fejenként félliter fekete folyadék. A bejárat környékén még jól jártak a rabok. Még forró volt a kávé. A barak végén a folyadék teljesen kihült. Civakodások, szitkok hátráltatták a kiosztást. Egyik-másik elerőtlenedett kéz felborította a vörös pléhcsajkát. A tartalma leforrázta a szomszédot, mielőtt szároz ajkaihoz emelhetne volna a csajkát.

Az egyik boksz mélyén — úgy a közepetáján — Gál doktor haldoklott.

A természet rendszerint könyörületes ahhoz, aki elmegy. Elveszi az öntudatát és a haldokló nem fogja fel, hogy haldoklik. Vagy valami naív hitet kelt benne, hogy minden jól lesz. Vagy elveszi a környezet meg-

értésének képességét. Az ilyen ember nem tudja, hogy ez az egész élet, amely az ő énéé képezi, indulófélben van. Nem érti, hogy egy hideg kéz kopogtat a szívéen. Nevet: Vagy civakodik. Vagy gúnyolódik... míg váratlanul jeges pecsét zárja le a szemét-száját...

A kevésbé szerencsés haldoklót borzalmas félelem tölti el. Nem érzi magát a halált. Nem említi a nevét. Csak tudja, hogy valami ragadós, valami hihetetlen, valami borzalmas közeledik. Már itt is van! Ezért kiabál. Utolsó pillanatig nem vesztí el a reményt. Kapálódzik. Ellenkezik. Utolsó érzése ugyanaz, mint a gyermek első sírása a sötétben.

A tábor kórházában rendszerint ezen a két módon haltak meg a rabok. Ritkán fordult elő ez a legszebb eset:

— Hallod-e, én tulajdonképpen már meggyógyultam. Csak pár napig pihennem kell még. Az amerikaiak bizonyára közel vannak már. Az örök biztosan nem gorombáskodnak többé. Egy-két nap múlva jelentkezem, hogy egészséges vagyok. Visszamegyek a táborba. Nézd... ott künn már tavasz van.

Az ilyen ember, ily nagy erőfeszítéstől kimerülve, még részvétellejesen odasúgja szomszédjának:

— Ne búsulj! Hamarosan te is...;

És azután boldogan elalszik. Álmában hal meg. Néha mosollyal az ajkán. Nem vesz észre semmi változást...

Gál doktor nem kapott ilyen enyhe narkózist halála előtt. Gyakorlott öreg füle, amely minden erőfeszítés nélkül hallotta a saját szíve verését, már készen állott arra, hogy megállapítsa a saját exitusát. Amikor a kazán a kávéval a bokszt elé érkezett, nem nyújtotta ki a csajkát. Szomszédja, Weiner kereskedő, meglökte a könyökével:

— Doktor, itt a kávé!

— Hagyja, Weiner! Már nem kell...

A kereskedő ezt nem értette.

— Engedje meg hát, hogy én nyujtsam a csajkáját. Kár volna a kávéért.

Gál fáradtan intett igent. Nem érdekelte már a dolog. Pontosan tudta, hogy Weiner nem fogja sokáig túlélni. De miért rontsa el ennek a másíknak az egyik utolsó kávéját? Elég sok mindent kellett volna még tisztáznia önmagával.

Miért kellett neki mindezt átélínie? Miért nem fejeződött be mindjárt ott Zomborban? A sprice a tíz köbcéntiméter morfiummal már oda volt készítve az íróasztalra, a lámpa sárga ernyője alá. Finom, vékony tű. Egy könnyű döfés. És vége, gyorsan, fájdalom, szenvedés, megbánás, az emberekből való kiábrándulás nélkül. Gondolatban ő maga használta ezt a kopott szót: „kiábrándulás“. De hogyan fér el ebben a néhány hangban mindaz, ami most forr benne? Ez a borzalmas semmi, ami beléköltözött, ahelyett a szeretet helyett, amelyet mindenki iránt érzett, akinek pilulával, sebészíkéssel, szép szóval, vagy egy kedves mosollyal segíthetett...

De most mit csináljon az öntudata ellen? Terhére van ez az öntudat. Nincs többé fátyol, amely elleplezné az érzések erejét.

Ekkor az öreg doktor visszaemlékezett az apjára. Ötéves fiú volt még akkor. Másnap vásár. Kórhinta, céllövészeti, hajóhíntázás. De ha félórán belül nem alszik el, akkor nem mehet a vásárra. Ezt mondta az apja. Rettenetesen szeretett volna szót fogadni. El akart aludni. De az öntudata folyton pislálkolt. Szakadatlanul hallott valami susogást a szomszéd szobából.

Amikor az apja belépett a gyermekszobába, a fiúcska nem volt betakarva. Sírt.

— Mi bajod?

Az öreg doktor a tábori kórházban hangosan ismételte a több, mint ötven évvel ezelőtt apjának mondott szavakat:

— Nem birok elaludni. Pedig úgy akarok. Ne haragudj kérlek, nem tehetek róla. Akarok aludni, de nem birok. És most biztosan nem engedsz el a vásárba.

Jaj de félt akkor, hogy az apja nem hisz neki!

— Bizony isten, nem birok!

Az apja elmosolyodott. Megcsókolta forró, könnyes arcát. A szúrós bajusz megcsiklandozta a kislíút.

— Megtanítalak, hogyan kell elaludni.

Megtanította számlálni. Egy, kettő, három, négy, öt. Egészen százig. Számlálás közben gyorsan megjött az álom.

Később az orvostanhallgatónak gyakran kellett számlálással védekeznie az álmatlanság ellen. A lassú, egyhangú számlálás függönyöket húzott a tudat világossága elé. Gál doktor nem hitt istenben. Néha hitt az ima erejében. De tudta: mindegy, hogy költőiesen önti-e ki a lelkét szép szavakban, vagy ősi, zengő mondatokat mond egy ismeretlen nyelven, vagy a tibeti imamalmot forgatja, vagy pedig egyszerűen csak számlál. A fiait is megtanította, hogy számláljanak alvás előtt. Később az unokáit is.

A táborban sohasem volt szüksége a számlálásra. Elaludt rögtön, mielőtt letette a fejét. Szinte már el is felejtette mindezt.

Most véglegesen egyedül maradt. Küzdött a saját értelmével. A teste elhalt. De a tudata teljes erejével sugárzott. Remény nélkül. Morfium nélkül. Hit nélkül. Egy kedves ember nélkül. Minden nélkül, ami a borzalmat enyhítené. Most ismét eszébe jutott a számlálás, mint utolsó lehetőség arra, hogy küzdjön a borzalom ellen. Eleinte a gondolatai még halkan összekeveredtek a számokkal. Pedig hallhatóan suttozta:

Hétszázharminckilenc... Hétszáznegyven... Hétszáznegyvenegy...

Weiner hallotta a mormolást. Csodálkozott. Hát ez imádkozik? Ime, végül is, a leghitlenebb zsidó is Ábrahám kebelén végzi... Gál, még ha tudta volna is, mit gondol a kereskedő, nem lett volna ereje ellenkezni. A legistenfélőbb pap imája sem önthetett volna belé több nyugalmat a halál előtt.

Ezerkétszáztizenhárom... Ezerkétszáztizennégy... Ezerkétszáztizennöt...

Végtelen sok szám volt előtte. És utána is. Tudta: örökké számlálni fog. Mint ahogy örök idők óta számlált eddig is. Könnyen, csendesen, nyugodtan. Nem suttozott. Csak az ajkai mozogtak. A hideg észrevétel-nül siklott fel a testén. Ezenkétszázharminckettőnél nem is jutott tovább.

Fordította: Hornyik János

I v á n I v á n y i

Kajla Gábor

(Az „Emlékkövek“ c. ciklusból)

Megunta a sok lovaglást
Levélhordó Kajla Gábor.
Úgy látta, hogy jobb lesz fekve,
Mint fönt ülve a lóháton.

Öreg ő már pusztázónak,
Kit kutya mar, eső veri.
Kicsúszott a kengyelvasból,
Fölmondtak az egek neki.

Lengyel-düllőn bukott búnak,
Alkonyat hullt rá a fákról,
Az ősz, a nagy fonóasszony,
Szemfedőt szőtt ökörnyálból.

Betakarta hűvös éggel,
Sárga, deres falombokkal.
Néhanapján este tájon
Emlékemben végignyargal.

Cs é p e I m r e

Kása Simon

Itt nyugszik Kása Simon,
 Ki nyári délben egy fa alatt
 Csúcsös szájjal lencsét fújt,
 Mikor eldobta a kanalat...

De úgy ám, hogy föl se vette többet,
 Hiába nógatta asszonya, Ilon,
 Hogy: „Lelkem, hékám, egyék ke’,
 No egyék ke’, jó párom, Simon!...”

„Faljék ke’, mert soká lesz este,
 Meg a kasza is nehéz öregnek...
 Szent Vendel! Tán csak nem?...“
 De hiába, felé se nyúlt a köcsögnek.

Hanyattvette magát a földön
 S meredt szemmel az eget nézte,
 Mintha sorsát kérné számon
 Onnan, mit a kiáltás sem ér be.

Úgy feküdt napestig, ahogy eldőlt,
 Mellette hevert a pléhkanál is...
 No de, hűtött ő már elég kását,
 Most hagy hűtsön már más is.

Kaszájával együtt kocsira tették,
 Fölzokogtak az útszéli akácok.
 Alkonyaton egy csillag lobbant
 S utána bólongtak a szőke kalászkok.

Csépe Imre

Kubik Ákos — Csillag Ágnes

Ágnes néni is hazaért már,
Ötvenéves ügyel-bajjal,
Pislogott eleget gyertyája,
Szelet köpött rá egy angyal.

Lapul, omlik a nádas kisház,
Bordája is kiáll a tetőnek,
Nagyot rúgnak rajt' a szelek,
Mintha útjában volna az időnek.

Az udvart, kertet fű nőtte be,
Pók szőtt függönyt ablakára.
Hang se járja itt a portát,
Dongó bőg bent a konyhába'.

A futórózsák is kisántultak,
Csönd folyja be a ház tájékát,
Felhőronggyal éjfél mossa
Kútjában a hold tányérját.

Pedig, hej, de víg volt itt az
Élet, minden nap a nóta járta,
Libbent, hoppant Ágnes nénénk,
Ha Kubik Ákos markolászta.

Ákos bátyánk, ki kisbíró volt,
Színe-java a vármegyének,
Ha ő pengette a kutyabőrét,
Ablakuk nyilt a menyecskéknek.

Szívük, mint a dob, úgy pergett,
Ha mosolyt lóbált a bajúszága,
A muskátlit is túlpirulta
Ágnes nénénk szép orcája.

Írigyelték is sokan érte,
Rontást kevert a falu rája.
Szép, csillagos őszi estén
Gödörnek dőlt bánatába'.

Azóta a dob sem szólalt
Oly szépen a faluvégen,
Ákos bátyánk másikat ver
Odafönt a magas égen.

Ő is elment Ági után,
Nyomaveszett a kék mezőkbe',
Egy fényes csillag kacsintott rá
S kicsalta a temetőbe.

Nyári estén néha látom
Megvillanni dobverőjét,
Kék dolmányán pityke ragyog,
S hallgatom a menydörgését.

Csépe Imre

Pechán Béla rajza

Tavaszi utca

Naponként les rám a csendőr utca,
Kísér, majd furcsán igazoltat:
Dalol, és dalára vizsla arcok
Mélyen szívembe lopakodnak.

Nem hordom őket, már ők cipelnek —
Világra hajló, horgadt vállak.
Hej, nehéz a súly, mert bent kocognak
Szívünk gyöpén szép apró lábak,

S hajunkban még ott a tél pihéje,
Szájunk tövén az esti morzsa...
S lám, kordéját az a vén, vak hordár
Szemünk fényének nekitolja...

1953. ápr.

F e h é r F e r e n c

Én vittem a lámpást...

Én vittem elül a lámpást,
mentünk a padlásra lisztért,
s mert cserép csörrent a tetőn,
így oktattam magam: „Mit félsz?

...csak a szél játszik s tán nincs is
igaza a vén Kanyónak,
hogy éjjélkor szélvész hátán
holt huszárok lovagolnak...“

Aztán ránkbámult a padlás.
Kakasülön kasza éle
éledt s vártam, felémsuhint,
ám anyám sok üvegcséje

egy ismerős kis zugolyból
vidám tink-tilinkkel intett...
És anyámra sóhajtottak
vén, halottan csüngő ingek...

1953. ápr.

Fehér Ferenc

Szeressetek jobban

Lassan több leszek, mint az emlék, mint a multam,
Már nem bánít, hogy nem vagyok az, ki sose voltam.
Most ha visszajönne, akit elűztem nemrég,
Mindhalálíg hűségese megértője lennék.

Lám, már nem néznek rám vissza a régi versek,
Nem fáj, hogy mindig, mindig meghalt az a legszebb.
Ami bennem halt meg, hát ott is eltemetve,
Aki halni hagyta, hát most se költögesse.

Eztán több leszek, mint az emlék, mint a multam,
Aki eztán lát, nem lát szomorúan, dúltan.
Hogyha holnap mégis megvert szemekkel járnék,
Szeressen jobban, öleljen át e tájék.

1953. ápr.

F e h é r F e r e n c

Pünkösöd napján a körtánc betöltötte az egész piacteret. A körtánc közepén a zenészek. Azok a falubeli cigányok, akik a lakodalmakban is muzsikálnak. Köröskörül mindenüvé kiterjedt a körtánc. Nagy ez a körtánc. Egyik része a templom kikövezett utjáig ér. A másik vége egészen a „Csillag“ bankig húzódik.

Csak a kikeményített szoknyák suhogása hallatszik. A zene alig hallható. Nagy ez a körtánc. Az ütemet csak a nagybögő szolgáltatja. A hegedűket nemigen lehet hallani. Azok a leányok, akik még nem táncolnak, a táncolók körül sétálgatnak. Egymás kezét fogva, lassú, ringó járással, szemérmesen sétálnak a körtánc körül. Az ellenkező irányban körbe járnak azok a legények, akik még szintén nem táncolnak. Köztük és a körtánc között helyezkedtek el az anyák, a nagynénik, a sógorasszonyok, akik, kendőigazítás közben szájukat takargatva, össze-összesúgnak.

Zina Anucával indult hazulról. Ma Anuca sem fog a körtáncban táncolni. Petra nyitott nekik ajtót, aki már Zina gyermekkorra óta Zsebelyánéknál dolgozik. A leányok után a feketébe öltözött anyák lépkednek. Anuca és Zina egymás kezét fogják. Nem néznek sem jobbra, sem balra, csípőiket ringatják. Csak úgy ragyog az új ruhájuk. A szomszédasszonyok tekintetükkel kísérik őket. Összesúgnak utánuk:

— Láttad Zsebelyánék Zináját?

— Megkérték a Cincárék.

— Mikor?

— Az este.

— Na ne mondd. Jaj istenem, gyöngécske gyerek az.

— Majd kifejlődik...

Odaértek a táncolókhöz, beálltak a nézelődők közé, kik lassan, ki-mérten lépkedtek, mint valami körmenetben. Ők is azokkal a leányokkal tartanak, akik még nem fogództak a táncba. Zinának ez nem tetszik és a szájaszélét harapdálja. Kóla miatt ma nem táncolhat. Pedig tud táncolni. És szeretne is. No, és most így? Így semmit sem jelent számára a pünkösöd. A zenészeket még most is alig lehet hallani. Csak a ruhák suhogása hallatszik: ss, ss. Zina lépeget és elgondolkozik. Kóláról gondolkozik.

— Épp most fázott meg? Hogy az ördög vinné el!

Milyen is ez a Kóla? Nem emlékszik rá. Egy osztályba jártak, de már nem emlékszik rá, hogy néz ki. Nagy ez a falu. Miatta nem táncolhat ma. Ismét a szájaszélét harapdálja.

— Hogy az ördög vinné el! Ki is hozott össze vele?

Összerezsent. Előtte áll az apja. Egyenes tartással, piros képével, vastag nyakával, kigombolt mellénnyel.

— Zina, keresd meg anyádat. Ahogy vége lesz a táncnak, elmegyünk Kólaékhoz. Szóljatok be értem a Kovácsékhoz.

Zina apja Kovácsékhoz szokott járni sörözni. Kovácsék vendéglője utjába esett.

Zsebelyán elment, Zina és Anuca pedig kézenfogva újból megindultak. Ugyanazon a kikoptatott gyalogjárón, ugyanabban a poros körben. A ruhájuk megint suhog — ss, ss. Zina egy ideig lehorgaszott fővel ment. Csak a szürke homokot és új cipője poros orrát látta.

Azután felnézett a táncolókra. A szünidőre hazajött nagy diákok is beálltak a táncba. Ni csak, milyen szépen ropják. Milyen jó kedvük van. A tanító egy kistermetű leány mellett táncol, akinek élénk, zöld szeme van. A leány szeme vidáman csillog. Lehet, hogy a tanító megszorította a kezét. A leány hozzáért a vállával. Nevetnek mind a ketten. A tanító szép és fiatal. Szép a búcsú, de még szebb a táncban. Most már nem hallatszik a kikeményített ruhák suhogása.

A hegedűk hangját is jobban lehet hallani. Nevetnek és sikonganak. Amikor Zina összetalálkozott az anyjával, megint csak a homokos földet nézte.

— Anyám, apám azt mondta, hogy menjünk el Kóláékhoz.

— Jól van, jól van, gyöngyvírágom.

Az egész piacteret porfelhő takarta. Vége lett a táncnak. Zina elvált Anucától. Egy kicsit megállt anyjával a török cukorkaárus sátra előtt. A cukorkákra finom szürke porréteg rakódott. Az anyja könyökével meg-
löki Zinát. Biztatja, hogy vegyen cukorkát. Kólának vegyen.

Kovácsék vendéglőjéből lárma hallatszik. Megcsikordult a kút az út közepén. Vízet húznak a lovaknak.

Cincárék udvara fel van söpörve. Még az alsó udvart is éppen most söpörték föl. A házelőtti téglát is frissen festették vörösre. Az asszony-
népség korán kelt, mindent rendbetett, bemeszelték a házat az udvar-
ról, a téglákat vörösre festették. A folyosókra zsákokat terítettek. A szobákban látszik a behordott vörös festék nyoma.

Péter apó kiadta a rövid parancsot:

— Vigyázz, Flóra, nehogy betoppanjanak.

Flóra bement a kis szobába, tiszta kötöt és kendőt kötött. Vissza-
jött, kinézett az utcára és lélekszakadva jelentette:

— Itt vannak! Jönnek!

Zsebelyán elül, mögötte a felesége, közöttük pedig Zina. Nagyot csi-
kordult a kapu. Az alsó udvarból, idegeneket neszelve, ugatni kezdtek a
mérges kutyák. Péter apó mosolyogva fogadta őket:

— Tessék, tessék, kerüljenek beljebb!

A házbeliek Péter apó mögött állottak, néhány asszony pedig még
mindig a ház körül foglalatoskodott. A betegszobában Sziminika és Kóla.
Sziminika gondolataiba merülve odaszólt Kólának:

— Megjöttek! Hallod, Kóla, megjött Zina!

Kóla arcán egy izom sem rándult. Nem érzett semmit. Sziminika
megrezzent. A tuloldalon Ilija lépett ki az utcára. Ilija miatt rezzent
össze Sziminika. Nem tudott magán uralkodni. Izgatottan felkiáltott:

— Ilija! Jaj de rég nem láttalak! Szólj neki, Kóla!

Kóla megkísérelte, hogy fölkeljen az ágyból. Kezeire támaszko-
dott. Vékony, gyöngye karja reszketett. Kóvályog a feje. Mintha szé-
dülne. Nem bír fölkelni. Visszahanyatlott a párnákra. Bágyadtan feküdt
ott csukott szemmel, kicserepedett ajkakkal és elernyedtt karokkal.

— Nem tudok fölkelni, néném!

Sziminika Kóla homlokára tette a kezét. Sajnálta. Sajátmagát is
és Kólát is.

— Nem baj, Kóla, hagyjad. Lázás vagy. Várj, mindjárt jön Zina.

A vendégek körülülték az asztalt a nagy szobában, amelyet áthatott a birsalma és bazsalikom szaga. Péter apó és Trifu van velük. A többiek állnak és néznek. Mindenki Zinát nézi. Az asszonyok pecsenyét, süteményt és bort hoztak. Sok ételt hoztak. Telidestele van az asztal. Zina csak belekóstolt az ételbe. Alig hogy hozzáért, odalépett hozzá Flóra és hívta:

— Gyere a Kólához, Zina, gyere!

Zina anyjára nézett. Az így szólt:

— Menj, fiam!

Kipirult arccal állt föl. Magas volt. Gyűlölettel villant át az agyán:

— Hogy az ördög vitte volna el! Miatta!

Péter apó Zsebelyánnal koccint. A nászok józanok és vidámak.

Zina lábát szoritja az új, magassarkú fehér cipő. Hétköznap Zina nem jár magassarkú bőrcipőben. Elzsibbadt a lába. Elzsibbadt az elszorított dereka is. Úgy húzza a selyemruha és a derék. Már alig várja, hogy otthon legyen és mindent ledobjon magáról. Már a gyomra is émeleg. Délben alig evett néhány kanálnyi levest. Talponállva evett, hogy össze ne gyúrje ruhája redőit és a kikeményített derekat. Már reggel elkezdték öltöztetni. Olyan hönnyűnek és boldognak érezte magát az új ruhában. Most pedig már fáradt, egészen elzsibbadt. S ilyen zsibbadtan áll Kóla ágya mellett. Rátámaszkodik az ágy végére, hogy könnyebb legyen neki. Kóla ijedten és bánatosan nézi. Szomjas. Szeretne Sziminikától vizet kérni, de ahogy Zinát nézi, nem mer. Mind a ketten hallgatnak. Sziminika szólal meg elsőnek:

— Sokan voltak a körtáncban?

— Sokan.

— Szép volt, Zina?

— Szép.

Zina tekintetét az ablakban lévő befőtt kötötte le. Nem bírja levenni róla a tekintetét. Talán, ha valami savanyút enne, elmúlna ez az émelegés.

— Milyen szép a ruhád, Zina!

Sziminika felállt és elkezdte forgatni Zinát. Zina úgy érezte, mintha bőrcipőbe szorított talpát túvel szurkálnák. Kóla szemrebbenés nélkül nézi, nézi. Sziminika már azt sem tudja, mit mondjon, mibe kezdjen. Kis idő múlva Zina szeme közé nézve folytatja:

— Kóla beteg.

Zina részvételen hangon helybehagyja:

— Igen, beteg. Megfázott.

Sziminika összeresztte. A túloldalon megcsikordult a kapu. Hozzáfűzi:

— Majd elmulik.

Kóla azt szeretné, hogy az idő minél gyorsabban múljon. Hogy elmenjen Zina és Sziminikától vizet kérjen. Hogy felüdítse a száját és enyhítse a szomját. Sziminika tudja, hogy most magukra kell őket hagynia. Így szokták ezt csinálni.

— Kimegyek a nászékhoz. Mindjárt jövök!

Megfogta Zina állát és kissé félrevonta. Odasúgta neki:

— Mi most rokonok vagyunk... Mondj neki valamit, Zina. Kóla szégyenlős.

— Majd mondok neki valamit.

— Menj oda hozzá. Csókold meg.

Sziminika hangosan elnevette magát. Már régen nem nevetett. De azután hamar elkomorodott, amikor az ablakon keresztül észrevette, hogy üres az utca. Fellélegzett, amikor kiment és becsukta maga után az ajtót. Zina és Kóla magukra maradtak. Kóla az ágyban, Zina a szoba közepén. Zina közelebb lépett Kóla ágyához. Esetlenül nyújtja neki a papírba csomagolt cukorkát:

— Itt van, hoztam neked cukorkát!

Kóla megijedt. Szemrebbenés nélkül nézi. Egy szót sem szól. Beszélhetne, de nem akar. Sóhajtna szeretne. Úgy érzi, hogy könnyebb lenne neki, ha sóhajthatna. Talán megszabadulna attól a nagy kötől, amely a szívét olyan nagyon nyomja.

— Mikor kelsz fel? — kérdezi Zina.

Kóla pislant egyet és lassan, szárazon válaszol:

— Majd, amikor öregapó mondja!

Zinának eszébe jutott, mit mondott Sziminika. Még egy lépést tesz az ágy felé és ajkaival megérinti Kóla arcát. Hamar visszalépett, mert megérezte, hogy az milyen tüzes. Egy pillanatig nézte arca sápadtságát, utána hallotta Sziminika lépéseit. Meg voltak mentve:

— Jó, hogy jön Sziminika!

Kólának is megkönnyebbülten csúszot ki a száján:

— Jó, hogy jön a néném!

Zina már nem érezte a bőrcipők szorítását. Túlesett rajta. Megtett mindent, amit meg kellett tennie. Mindent, amire anyja és Sziminika tanították.

Behallatszott a többiek hangja is. Kólát jöttek megnézni. Lámpát is gyújtottak. Besötétedett. Utánuk jött Flóra a borral. Trifu pedig a poharakkal, lassan, hogy el ne essék. Nevetgéltek, kocintgattak:

— A gyerekek egészségére!

Kóla úgy nézett rájuk, mint valami ijedt nyúl. Úgy érezte, hogy ég az arca, ahol Zina megérintette.

Amikor elindultak, egészen a kapuig kísérték őket. Kóla egyedül maradt. Nem volt, akitől vizet kérjen. A kertben ismét ugatni kezdtek a mérges kutyák.

Amikor kicsit jobban lett, Kóla találkozott a szomszéd gyerekekkel. Nem játszott velük. Csak nézte őket. Ahogy elhaladt mellettük Péter apó, meglátta Kólát.

— Jobban vagy, Kóla?

— Jobban vagyok, öregapó!

— Menj el Zináékhoz.

— Majd elmegyek, öregapó.

— Mikor mégy?

— Amikor öregapó mondja.

— Menj el holnap.

— Jó, majd elmegyek.

Másnap Kóla megfélekedezett erről. Medvetáncoltató cigány érkezett a faluba két kis meztelen gyerekekkel és a medvével. Az egész falu gyereke nyomukba szegődött. Kóla is velük tartott. Tetszett neki, ahogy a kis cigánygyerek harmonikázik és ahogy a medve taktusra ugrál. Későn ért haza. Fáradt volt és éhes.

Trifu itatni vezette a lovakat a cementvályuhoz. Péter apó fölnyalábolta a lószerszámot. Bal kezében tartja az ostort. Péter apó balkezes. A helyére akarja őket rakni a kamrába. Összeráncolta a homlokát.

Eszébe jutott, hogy mit mondott Zsebelyán ma, amikor találkoztak, hogy várták Kólát, de az nem ment el. Megkérdezte Kólát:

— Hol jártál tegnap, Kóla?

— A gyerekekkel.

— Mit csináltál?

— A cigányok után mentem. A medvét nézni.

— Miért nem voltál Zináéknál?

— Majd elmegyek holnap, apóka!

Péter apó idegesen kapott ősz bajuszához. Mintha ki akarná tépni. Kinyújtotta bal kezét a szíjostorral. Nagyot pattant az ostor a gyerek mezítelen lábszárán. Négyszer-ötször pattant az ostor Kóla sovány lábszárán.

— A szent verjen meg! A gyerekekkel a medvetáncoltató cigányok után futsz!

Kólát csípte az ostor vékony szíja. Összekuporodott. Öklét a szá-jába tömte és úgy harapdálta. Az ütések fájnak és csipik. Felnyögött.

— Ne bánts, apó, ne bánts. Elmegyek, elmegyek.

Öregapó keze megremegett. Nem bántotta tovább. Trifu a kút mel-lől ijedten nézte az egészet. Megrántotta a lovak kötőfékjét, bár azok még nem is ittak és magában suttozta:

— Apó eddig még soha sem verte meg Kólát.

Másnap este felöltöztették Kólát. Új ruhába, új kalapba. Mezítlábás szandálba. Péter apó, ahogy véletlenül ott ment el a folyósón, ránézett.

— Adj rá, Flóra, harisnyát is. Ne úgy menjen, mint valami koldus!

Amikor a harisnyát húzták fel neki, a sovány kis lábszárán meg-látszottak a vékony szíjostor nyomai. Szó nélkül állta. Amikor elkészült, így szólt hozzá az anyja:

— Most menj, Kóla.

Kóla elindult Zináékhoz. Az utcán összetalálkozott Ilijával. Ilija Sziminikához igyekezett:

Sziminika már három hete nincs Kóla mellett. Napközben Szimi-nika az udvart söprötte, a házban takarított, főzött a házbeliekre és a munkásokra. Visszakapta egészséges nevetését, az arca újra kipirult. Amikor közeledik az este, felhangzik Sziminika éneke a kertben és az udvarban. Felindultan suttozta:

— Nemsokára itt lesz!

Ilija akkor szokott jönni, amikor már jól besötétedik. Tudja ezt mindenki a házban. Ilijáéknál még nem tudják. Sziminika apjával is el-elbeszélget. Többször ott is vacsorázik. Késő este Sziminika kíséri ki. Az utcán sokáig álldogálnak a kiskapuban. Sötét van. Az utcán már senki sem jár. A ház népe már régen lefeküdt. Sziminika fekszik le utolsónak. A szíve gyorsabban, de kimérten ver, olyan kimérten, mint az óra ketyegése.

Fordította: kjm.

Mihai Avramescu

LEVÉL FARKAS NÁNDORNAK 1848 - RÓL

Kedves Barátom!

Igen nagy érdeklődéssel olvastam „Egy vita margójára“ című írássodat a „7 Nap“ március 8-i számában.

Véleményeddel sokban teljesen egyezem, de vannak olyan álláspontjaid is, amelyek kapcsán igen sok kérdés és ellenvetés merül fel bennem. Minden igyekezetem latbavetésével sem tudom elhalgattatni magamban kérdéseimet és ellenvéleményeimet, még azok után a veled folytatott nemcsak elvtársi, de intím baráti beszélgetések után sem, amelyekben egymást megérteni törekedve, sőt azonos álláspontokra jutva alapvető kérdésekben is, igazán őszintén és minden előítéletet félretéve kerestük a történelmi tényeken alapuló igazságot és forradalmi harcunknak megfelelő igazodást.

Hogy miért írok erről nyílt levelet? Hiszen ha Szokobányáról visszatérsz, újból csaknem naponta találkozunk és addig folytathatjuk szóbeli vitáinkat, amíg véleményeink teljesen össze nem találkoznak!

Hát azért, mert nem a mi kettőnk ügyéről, hanem közügyről van szó. Írásod megjelent a „7 Nap“-ban, közzé kell tehát tenni a választ is. Te is tudod, hogy nagyon elevenen kommentálták cikkedet, főleg kultúrunkásaink. Akivel csak beszéltem, mindenkinek volt ellenvéleménye. De látod, senki eddig meg nem írta. Nem azt mutatja-e ez a hallgatás is, hogy kultúrunkásaink magatartásában még mindig csak ritka vendég az egyenes, szabad vélemény-nyilvánítás? Pedig te sajtóvitára hívtad fel cikked olvasóit. Azt is megírtad, hogy csak saját, egyéni hozzászólásodat adod és nem valami hivatalos álláspontot tolmácsolsz. Mégsem írt róla senki. Igazán ideje megtörni ezt a terméketlen csendet. A továbbfejlődés is azt parancsolja, hogy semmiképp se hagyjuk belefulladni a felvetett kérdések tisztázását a lojalitásból helyeslés, képzeletből/félelemből származó hallgatás, előítéletekből eredő félreállítás és kényelmes lustaság-okozta nemhozzászólás tehetetlenül terpeszkedő lápjába. A dolgok tisztázásához pedig nemcsak kettőnknek, hanem minden saját véleménnyel bírő és újat mondani tudó embernek hozzá kell szólnia és főleg szükség van arra, hogy minél több véleményt kitegyünk a nyilvános bírálat tűzpróbájának. — Nem polemizálni akarok veled, nem is az kell ide, hanem elvszerű vita, az érvek összemérése. Amikor magamat elhatároztam erre, megvallom, azok a szempontok is ösztökéltek, amelyeket a februári „HÍD“ hasábjain cikkemben kifejtettem, igen elkötelezven így magamat a nyilvánosság előtt.

Kicsit hosszú ez a bevezetés, de elejét kellett vennem minden — akár jobbról, akár balról leselkedő — félreértésnek, főleg a „HÍD“ azon olvasóinál, akik esetleg oktalán következtetésekre jutnának, látva e véleményharcunkat, mivel még nem látták be, hogy demokratizmusunkban az ilyen viták is helyenvalók. Sietek végre a tárgyra térni. Főleg a következő kérdéseken gondolkoztam igen sokat:

1. Ünnepeljük-e, vagy ne ünnepeljük március 15-ét?
2. Hogyan értékeljük 1848 és 1849 eseményeit?
3. Mely irányadó szempontokra ügyeljünk a magyarok, szerbek, horvátok stb. történelmének taglalása során?

Írod: „... március 15-ét nem kell és nem is szabad (nem a hatóság miatt) ünnepeelnünk.“

Jómagam is ellene vagyok március 15-e olyan megünneplésének, ahogyan azt éppen 1848 szabadságharcos és forradalmi szellemének elfojtása céljából Horthy-Magyarországban évről-évre csinálták. De vajjon csak a „régí formákban“, csak horthysta módon lehet ünnepelni az egy évszázaddal ezelőtti nagy események napját? Biztos az, hogy március 15-ének ünneplése itt, a szocialista Jugoszláviában feltétlenül a „magyarokodó, sovínisztaizú, kispolgári nemzetieskedés előrángatása volna“, tekintet nélkül arra, hogy az ünneplő kultúregyesületben mit mond a szónok 1848-ról, milyen verseket szavalnak, milyen dalokat és egyéb műsort adnak? Melldöngetés lenne-e a visszaemlékezés a magyar forradalomra és szabadságharcra, „ami bizalmatlanságot keltene a velünk együttlakó népekben és elszakadást rejtene magában“ akkor is, ha a beszéd, az újságcikkek, a tanulmányok, az ünneplés minden mozzanata a történelmi tényeket, a való igazságot mondja 1848-ról? Akkor is, ha azt az igazi alapvető tanulságot vonja le, hogy dolgozó magyarok, szerbek, horvátok és többi délszlávok, románok, szlovákok és más nemzeti-ségűek csak egyenrangú barátai összefogásuk útján valósíthatják meg teljes szabadságukat és mindig a nép fizette meg az árát annak, ha a reakció sötét erőinek sikerült összeveszítene a különajkúakat egymás között?

Nem tudom megérteni és éppen ezért, magyarázd meg nekem, barátom, miért hordozná magában szükségszerűen a vajdasági magyarok és szerbek egymásiránti bizalmatlankodásának és egymástól való eltávolodásának elemeit március 15-ének az eseményeket marxista szempontok alapján értékelő és a mi mai forradalmi harcunk számára legfontosabb tanulságokat kiemelő méltánylása?

Igenis, lehetségesnek tartom az olyan értelmű és hatású megemlékezést is, amely azonkívül, hogy elsősorban is Petőfi és a pesti nép forradalmára, Kossuth és a kis- és középnemesség haladó ténykedésére és hibáira (sőt, olyan végzetessé vált reakciós lépéseire is, mint a pesti forradalom elfojtása, vagy pedig a forradalmi megmozdulások leverése a vajdasági szerbeknél) a főnemesi arisztokrácia és a bécsi udvar büneire, a cári-orosz hadsereg szabadságot vérbefojtó szerepére, a délszláv népek haladó megmozdulásaira és Jelacsics, meg Rajacsics reakciós szerepére stb., — nemcsak hogy letépi 1848-ról a „mindent bearanyozó történetírás“ hazugságait, de azonfelül olyan tanulságokat is levon az eseményekből, amelyek megerősítik dolgozóinkat a Rákosi szovjetcsatlós politikája és a moszkvai vezetők agressziója elleni harcukban, újabb lendületet ad nekik, hogy tovább építsék ezt a szocialista hazát, amelyben szabadon és egyenrangúságban élnek a szerbekkel, horvátokkal és a többi néppel. Két évvel ezelőtt, 1951 márciusában éppen ilyen ünneplést szervezett meg a vajdasági Magyar Kultúrtaács. Igaz, elhangzottak bírálatok is arról az ünneplésről, de csak felületesek. A bírálók egy esetben se vették komoly elemzés alá az akkor kidolgozott beszédvázlatot, az összeállított keretműsort, hogy a belőlük merített érvekkel is alátámasszák megjegyzéseiket. Ez a beszédvázlat viszont még ma is sokhelyütt fellelhető és ma is olyannak találok, hogy imitt-amott talán

téves beállításai ellenére is, szinte idecsatolhatnám bizonyítékul arra, hogyan lehet a mi mai adottságaink között is forradalmi, embereinket előbbre vivő, népek testvériségét erősítő politikai jelleget adni a megemlékezésnek 1848-ról, illetőleg március 15-e megünneplésének.

Nem tudom elhinni, hogy Vajdaság-szerzte mindenütt annyira gyengék lennének a haladó erők kultúregyesületeinkben és olyan erősek a reakció maradványai, hogy ahol csak felvetődik március elején az „ünnepeljünk vagy ne ünnepeljünk“ kérdése, ott mindenütt olyan ünnepre gondolnak, amilyen a Horthy-időkbén járt. Inkább hiszem, hogy ahol történt készülődés az idén is, az esetek többségében nem a „régí formákban“, hanem új módon, a történelmi tényeknek és a mának megfelelő szellemben akartak ünnepelni; a Petőfi-vezette megmozdulásnak, az ő forradalmi verseinek szándékozták adni a főhelyet. Jól tudom, hogy egyesületeinkben vannak még, akik a budapesti rádió két-háború-közötti március 15-i műsorából, vagy a megszállás alatti fekevesztett sovíniszta tobzódásokból és irredentizmustól csöpögő ömlengésekből szeretnék összeállítani ünneplési programokat. Félre ezekkel kiközösíteni, elszigetelni őket! De hiba lenne mindenkit közéjük sorolni, aki csak felteszi a kérdést: nem kellene-e ünneplést szervezni március 15-ére?

Amint látod, nem értek veled egyet abban, hogy egy tollvonással töröljük március 15-e megünneplését; én nem a minden ünneplést és megemlékezést elutasító álláspontot tartom a legmegfelelőbbnek. De a mindenévi pirosbetűs, harsonás ünneplés híve sem vagyok. Melyik hát az a középút, ameyen szerintem haladnunk kellene?

Vannak kétnapos munkaszünettel járó, díszakadémiás, dízműsoros, fölvonulások, ünnepi vezércikkés, virágos, zászlós, mindenévi nagy állami ünnepeink — egész Jugoszlávia minden népének ünnepe. Ilyen a május elseje, ilyen a köztársaság napja. Szerbia Népköztársaságának is van pirosbetűs nagy ünnepe: július 7-e, a fölkelés napja. Teljesen egyezem veled, hogy a jugoszláviai magyar dolgozóknak is ezek a legnagyobb ünnepei, és sem a magyarok, sem a szerbek, se bármely más nép multjában nincsenek olyan események, amelyekben a mi munkásaink és parasztjaink több ünnepelni valót találhatnának, mint a fenti napokon ünnepeltekben. Azt a beállítást azonban már nem fogadom el, hogy a március 15-ének megünneplése szükségszerűen és minden esetben a fentebb felsorolt legnagyobb ünnepeket tagadó, azok jelentőségét kisebbitő jelleggel bír. Sőt, meggyőződésem, hogy a helyénvaló, mai valóságunknak megfelelő visszaemlékezés mindarra, amiért 1848—49 legforradalmibb emberei — magyarok és nem magyarok — vérüket ontották, inkább növeli a mi ünnevelt szocialista forradalmunk jelentőségét, csak hozzátehet győzelmeink ragyogásához.

De nemcsak úgy lehet ünnepelni, ahogyan a köztársaság napján szoktunk. Ünneplés volt már az is, ha a „Magyar Szó“ március 15-i száma a második oldalán kis bevezető után idézeteket közölt Petőfi naplójából. Igen széles tehát a lehetőségek skálája, amelyen mozoghatunk, megemlékezve a nevezetes dátumok nagy eseményeiről. Kezdődik a kisebbterjedelmű újságközleményet, folytatódhat alkalmi beszédekkel, alkalmi gyűlésekkel, előadásokkal, ünnepi műsorral kísért díszbeszédekben stb., stb.

A fentiek után ezt mondom: leghelyesebb, ha vidéki kultúregyesületeinkben és egyebütt aszerint ünneplik vagy nem ünneplik március

15-ét, amilyen arányú egy-egy adott közületben az iránta való érdeklődés és amilyen mértékben haladó kultúrmunkásaink meg tudják szervezni a helyes irányzatú ünneplést. Díszbeszéd, műsoros ünnep lesz-e az, vagy csak egy alkalmi megemlékezés — ez már tisztán formai kérdés — ezt bizzuk minden egyesület tagjainak, illetve haladó erőinek döntésére. A fontos inkább az, hogy bármit is rendeznek, legyen az tartalmában haladó, a népek testvériségét építő és ne kapjon benne helyet az, ami reakciós. — Ahol minden évben felújul az érdeklődés március 15-e iránt, ott ünnepeljük meg minden évben. Minél többször hallják embereink a való igazságot és 1848—49-nek a mai harcunknak megfelelő tanulságát, annál hamarabb lemoszuk róla a gyalázatot, amit rákent az azóta eltelt évszázad. — Azt hiszem, minden lapszerkesztőség is meg tudja ítélni, milyen érdeklődést mutatnak olvasói és ennek megfelelően foglalkozik, vagy nem foglalkozik a kérdéssel.

A tagok, a kultúrmunkások kezdeményezése alapján szervezett haladó irányvonulú és jellegű megemlékezések és ünneplések ellen tehát sose kell harcolnunk. Támadnunk, elleneznünk nem az ünneplést kell általában, hanem csak a reakciós ünneplést, vagy az ünneplésbe betolakodott reakciós elemeket.

Másrészt, jöhetnek esztendő, alkalmak, amikor esedékessé válik, vagy helyénvalónak bizonyul, ha a kultúrtaács Vajdaság-szerte megszervezi március 15-ének ünneplését. Azonban itt se munkaszünetes ünnepre gondolok, de igenis, talán majd a száztizedik évfordulón 1958-ban, olyan megünneplésre, amelyet 1951-ben megtartottunk. Ennek szervezésében igen tevékeny részt vettem és amikor utólag az egész akciót kiértékeljük, azt állapítottuk meg, hogy az ünneplés nagyon is pozitívnek bizonyult, hozzájárult a tömegek erősebb tömörítéséhez Népfrontunkban, tovább tudatosodott embereinkben a felismerés, hogy nemzetileg is szabad magyarok csak a független, szocialista Jugoszláviában maradhatnak. Nagy helyeslésre talált ez az ünneplés a tömegeknél — nemcsak a magyaroknál — főleg abban az évben, amelyben Magyarországon Rákosiék megkezdték március 15-ének háttérbeszorítását és legarcátlanabb meghamisítását — nyilvánvalóan az orosz megszállók iránti hízelgésükből.

Zúzzuk szét a szegedi-gondolatos, nagymagyar-szellemű ünneplés irányzatait! De nem könnyebben érzük-e el célunkat akkor, ha helyébe a forradalmi, a haladó ünneplést tesszük, amelynek segítségével leleplezzük, elítéljük és kiszorítjuk amazt?

Én is vallom veled együtt: szó se arról, hogy „negyvennyolc megünneplésétől függ a magyar nép szabadsága, vagy rabsága“ itt, a szocialista Jugoszláviában. De nem hiszem „hogy éppen semmi jelentősége ne lenne ennek a kérdésnek. A negyvennyolcnak olyan forradalmi és szabadságharcos tradíciói is élnek embereink tudatában, — és itt nem az egyoldalú Kossuth-imádatra, hanem elsősorban is a Petőfi-vezette megmozdulás hagyományaira gondolok — amelyeket feledésbe süllyesztünk, ahelyett, hogy felhasználnánk önbizalmat sugárzó, bátorító és mozgósító erejét szocializmusért folytatott harcunkban, szerintem annyit jelentene, mint eldobni egy még nagyon is használható fegyvert. Persze, nem sok van ebből a tradícióból abban, aki soha sem lelkesült Petőfi versein. De mi könyvolvasásra, a költészet szeretetére akarjuk megtanítani minden emberünket. Vajon kiközösíthetjük-e könyvtárainkból, vagy iskoláink tantervéből Petőfit, hogy elimináljuk tradíciót

nevelő hatását? És ha majd bevezetjük iskoláinkban a történelemtanítást és a magyar irodalomtanítás új programját, melynek összeállításáról és megvitatásáról cikked végén te is említést teszel, és amelynek alapján megírandó tankönyvekben megfelelő helyet kapnak 1848-49 eseményei, a hozzáfűződő irodalom stb., — akkor nem következik-e be negyvennyolc tradíciójának bizonyosfokú növekedése is? Ezért tennivalókat nem e tradíció ellenzésében, eltanácsolásában látom, nem abban, hogy a reakciós hamisításokból született káros tradíciókkal együtt a pozitív hagyományokat is kivessük, hanem abban, hogy bátran használjuk fel a szocializmus erősítésére mindazt, ami bennük pozitív, legyen kisebb, vagy nagyobb a meglévő tradíciók érték. Csak ekkora kérdést látok itt, se nagyobbat, se kisebbet — és eszemágában sincs magamra venni azok ingét, „akik jogtalanul politikai tőkét akartak maguknak kovácsolni“. (Kénytelen voltam kitérni erre a megjegyzésedre is, ha már nem nevezted meg azokat, akikre gondoltál, nehogy tévedésbe essen levelem azon olvasója, aki helyzetünket egészen közlőrl nem ismeri.)

Üdvözlöm azt az álláspontodat, hogy 1848—49-cel ne csak márciusban foglalkozunk. Azt a nézetedet is osztom, hogy márciusban — de máskor is — úgyszintén foglalkoznunk kellene az 1919-es magyar kommuné is. Ha ebben az irányban vidéken nincs kezdeményezés, ezt én nem annyira holmi szándékos lebecsülésnek tulajdonítom, mint inkább annak, hogy az emberek nem is igen ismerik az eseményeket. Úgy találok, hogy ebben a kérdésben elsősorban is a kultúr tanácsnak kellene egy adatgyűjtő, eseményeket értékelő és népszerűsítő munkát végeznie. Szervezzük meg ezt és foglalkozunk azzal a gondolattal, hogy 1954 március 21-ére ünnepi megemlékezést rendezzünk a magyarországi kommuné 35. évfordulóján.

Amit Jugoszlávia népeinek forradalmáról és a Petőfi-brigádról írtál, annak minden szavát magamévá teszem. Egyik legnagyobb mulasztás portánkon, hogy még csak kéziratban sincs meg az a könyv, amely elmondja, hogyan vettek részt a jugoszláviai magyarok a Népfelszabadító Háborúban és a Petőfi-brigád harcait is ismerteti. A brigád tízéves évfordulóját véleményem szerint olyanarányú ünnepélllyel kell megünnönk, mint amilyennel a bolmáni csata emlékének adóztunk 1951 augusztusában.

II.

Azt a megállapítást is helyeslem, hogy 1848—49-cel kapcsolatban sokkal, de sokkal nagyobb hiányát érezzük az akkori események valóshú ismertetésének, marxista értékelésének, a helyes magyarázatoknak és a levonható történelmi tanulságok megfogalmazásának, mint az ünneplésszerű megemlékezésnek. Az ünneplőnk vagy ne ünneplőnk kérdésénél sokkal alapvetőbb az, miben határozzuk meg 1848—49 lényegét — az előbbi szinte eltörlül ez utóbbi mellett.

Te „magyar forradalom“-nak nevezted negyvennyolcat, amelyre úgy tekintesz, mint „a középnemesség osztályharcára a nagybirtokos osztály ellen“ és azt állítod, hogy „a magyar dolgozóknak ma nincs mit ünneplniök a burzsoá demokratikus forradalom győzelmén“. (Hát most melyik volt — a nemesség harca-e, vagy burzsoá-demokratikus forradalom?)

Nem volt-e nemzeti szabadságharc is a magyar forradalom? Nem vívták-e meg a magyar csapatok a csaták egész sorát, vagy az egész tavaszi hadjáratot az osztrák hadsereg ellen, illetőleg az őszit, a bécsi udvar szolgálatában betört Jelacsics csapatai ellen? De igen! És történt trónfosztás is. Meg hát nem idegen, cári-orosz, kozákcsapatok voltak azok, amelyek Bécs megmentésére sietve vérbefojtották a magyarok szabadságharcát? — Mindezzel nem állítom, hogy a magyar nemesség nemzeti mozgalmának nem volt meg ellenforradalmi oldala, főleg a sovinizista politikában, azokkal a törekvésekkel szemben, amelyek a szerbeknél és horvátoknál haladóak voltak. Ha nemzeti szabadságharcról beszélek, itt is elsősorban a Petőfi forradalmával egybetartozó nemzeti törekvésekre gondolok. — A feudo-kapitalista magyar uralkodóosztály csak nemzeti szabadságharcnak minősítette az 1848—49-es megmozdulást, de eltagadta, hogy társadalmi forradalom, osztályharc is volt ebben az eseményben. Nem hinném, hogy a marxista történelemértékelés módszereihez tartoznék, ha mi csak az osztályharcot látnánk meg negyvennyolcban, s elhallgatnánk a benne megnyilatkozott szabadságharcot, csak annak a kedvéért, hogy szószerint is, tartalom szerint is, mindenben épp az ellenkezőjét állítsuk annak, amit a burzsoá történetírás mondott, tekintet nélkül a történelmi tényekre. Beállításod kicsit olyan, mintha valaki azt mondaná — amit te biztosan nem fogadnál el — hogy a jugoszláviai népek harca a Népfelszabadító Háborúban csak szocialista forradalom volt, de nem volt egyben nemzeti szabadságharc is az idegenből jött megszállók ellen. — Szemmelláthatólag az a törekvés is vezetett ilyen csonka értékelésed megfogalmazásában, hogy „eltüntess“ negyvennyolcból „minden nemzeti romantikát“, még a veleszületett és vele egybeforrottat és az akkori eseményekben haladót is. Elhallgattad, kiradíroztad a „nemzeti szabadságharc“-ot, mert tudvalévő, hogy minden nemzeti szabadságharchoz igen sok nemzeti romantika is fűződik, később pedig ez szolgált kapaszkodófelületül a horthysta hamisítás számára. — A te módodra kell-e eljárniok a marxistáknak, vagy minden csonkítás nélkül megállapítani a dolgokat, úgy, ahogyan történtek és tudomásul venni, hogy a magyar forradalom nemzeti szabadságharc is volt, s ebben a szabadságharcban — Petőfi verseiben, meg sok egyébben — hatalmas lángra lobbant a nemzeti érzés, de ez a szabadságharcos nemzeti romantika a forradalmat erősítette, haladó jellegű volt? Vajjon azt követeli-e tőlünk harcunk a sovinizmus, irrendentizmus és bármiféle reakciós nacionalizmus ellen, hogy kitöröljük a történelemből még az akkori időkben haladó nemzeti romantikát is — ami pedig élesen elkülöníthető e romantika akkor is reakciós elemeitől — és elhallgassuk, hogy volt valamikor magyar szabadságharc? (De hová tegyük akkor Petőfin kívül Vörösmartyt, vagy pl. Bránkó Radicsevicsét?) Erről se vagyok meggyőződve. — Másrészt, ha nem is osztom nézetedet, abból még nem következik, hogy szerintem embereinket ma e forradalmi nemzeti romantika szellemében kellene nevelni, vagy konzerválnunk kellene ennek a romantikának embereinkben még meglévő maradványait. Ezzel szemben biztos, hogy csak meglassítjuk e maradványok elfogyatkozásának természetes folyamatát akkor, ha bármilyen erőszakot is elkövetünk ellene ilymódon akarván siettetni e folyamatot.

Arról se teszel említést cikkedben, hogy volt negyvennyolcnak egy Petőfije (lehet-e akár rövid cikket is írni a magyar forradalomról, amelyben nem fordul elő Petőfi neve?), Vasvárija, márciusi ifjúsága, volt egy forradalmi tetteket véghezvivő pesti plebejusi népe, — és ezt

még Vásza Bogdanov is elismeri a zágrábi „Republika“ idej 2—3-as számában Radoszláv Perovics tanulmányát bíráló cikkében — amely a sajtószabadság azonnali megvalósításával, Táncsics kiszabadításával, Landberg tábornok megölésével, a jobbágymilliók forradalmára apellálva, teljes jobbágyfelszabadítást követelve, stb., stb., mindjobban balra tolta Kossuthékat is és az egész megmozdulásnak igazán forradalmi balszárnya volt. És ha 1848—49 csak a nemesség osztályharca lett volna a főnemesség ellen, vajjon lehetett volna-e olyan ereje, hogy a párizsi, a berlini, a bécsi és többi negyvennyolcas forradalmak leverése után, amikor „Európa csendes, újra csendes“ volt, a magyarországi forradalmi harc még tovább lángolt vagy tíz hónapon át, győzelmes csatákat vívott, harctere volt olyan nemzetközi forradalmároknak, mint Bem tábornok, és olyan történelmi eseményé nőtte ki magát, amelyről Marx és Engels is megadták ismert értékelésüket? — Igazad van, nem kell idealizálnunk, túlbecsülnünk a százöt évvel ezelőtti magyarországi eseményeket. De én kétlem, hogy a túlbecsülés ellensúlyozására le kell nyesnünk, elhallgatnunk lényeges részüket. — Engem jórészt Petőfi — nem a megfésült, de a főradalmár és szabadságharcos Petőfi — versei formáltak forradalmárrá és szabadságszeretővé, ifjúkoromban egész éjszakáim multak el egyetlen izzó rajongásban az „Apostol“, az „Akasszátok fel a királyokat“, „A XIX. század költőjéhez“, az „Ítélet“, az „Egy gondolat bánt engemet“, stb., stb. strófái felett. Sok emberünk lelkében hasonló becsben áll Petőfi költészete ma is. A világ sok országában, ha tudnak az emberek a magyarokról, irodalmukról, akkor elsősorban is Petőfiről tudnak — Petőfiről, negyvennyolc szülöttjéről. És most tépjem ki szívből Petőfit, feledtessük el népünkkel egyik legnagyobb büszkeségét, csak azért, hogy negyvennyolcból „eltűnjön“ minden, amiben volna mit ünnepelniük a magyar dolgozóknak ma is?

Arról se hallottam még, hogy a marxista történelemírás megállapította volna, vagy a népüket következetesen a szabadságharcba, szocialista forradalomba, illetőleg szocializmusba vezető kommunisták kimondták volna: a dolgozóknak „nincs mit ünnepelniük a burzsoá-demokratikus forradalom győzelmén“. — Én a történelem fénypontjait tudom látni mindazokban az eseményekben, amelyeknek végeredményként egy vagy több ország társadalma újabb olyan lépést tett meg fejlődésében, amellyel az összemberiség is előbbrehaladt a magasabb társadalmi formák felé, közelebb került végső felszabadulásához — a szocializmushoz. Hol van az megírva, hogy a népek és az emberiség többévezredes fejlődési útjában az őtársadalomtól a kommunizmusig megbecsülésre és akár ünneplésre is méltó igazán nagy lépést csak a legnagyobb, szocialista forradalmukkal tesznek, csak azzal a legsorsdöntőbel, amikor a kapitalizmusból a szocializmusba lépnek? Ha ezt így gondolta volna, Marx se ásta volna ki oly buzgalommal Spartacust az „antik világ e legnagyobb szerűbb legényét“ és rabszolga-felkelését a feledés sírjából. Egy jugoszláviai lap sem írt volna a mult év folyamán ünnepi cikket Leonardo da Vinci születésének ötszázadik évfordulója alkalmából, ha nem lenne mit ünnepelni a renaissanceban, a polgárosodás előfutárában is. Oda tudnál-e állni a francia dolgozók, akár a kominformellenes következetes szocialisták elé és azt mondani nekik, hogy nincs mit ünnepelni az 1789-es francia forradalomban, amelyik ledöntötte a feudális arisztokráciát? Ha a marxisták ma nem találnának ünneplésre is méltó megbecsülnivalót 1848-ban, akkor mit gondoljak arról, hogy Marx annak idején sietett a forradalmi Párizsba, a Rajna-vidékre,

a forradalomra készülő Berlinbe, Bécsbe, mindenhová, ahol csak komoly események kitörését remélte, hogy előmozdítsa a forradalmi kibontakozást, holott mindezen megmozdulások között csak a párizsi harcokban ütközött meg a proletáriátus a burzsoáziával, egyebütt mindenütt csak burzsoá-demokratikus forradalomról lehetett szó? — De még közvetlenebb példákat se felejtünk ki. Újságjainkban olvashattunk arról, hogy jövőre széles keretek között megünnepeljük az 1804-i első szerb felkelés 150. évfordulóját, amelynek évszáma köztársaságunk címerében is helyet kapott. Tőled vett analógiával azt mondhatnánk: mi ünnepelni valója van a szerbiai dolgozóknak ma a szerbiai burzsoá-demokratikus forradalom győzelmén? Mondod-e ezt te magad is? Nekem erős a meggyőződésem, hogy van abban mit ünnepelnünk nekünk magyaroknak is, lényegében semmivel se kevesebb, mint 1848-ban. — Említsem-e azt is, hogy, mondjuk, Macedóniában minden évben megünneplik az Ilin-deni felkelés napját, habár ezt a megmozdulást se nevezhetjük szocialista forradalomnak? — Gyilász elvtárs „Legenda Nyegosról“ című könyvében megtisztította Nyegost mindattól a hamisítástól, amit a szerb nacionalista idealizmus rákent, de azért tette ezt, hogy Nyegos nagysága még tisztábban kidomborodjék eredeti mivoltában; reálisan értékelve, de elragadtatással írt az igazi Nyegosról és 1951-ben meg is ünnepeltük a nagy költő halálának 100. évfordulóját. Emlékeztessen-e a szlovéniai Primozs Trubár-ünnepségre és folytassam-e még a példák hosszú sorát? Talán ennyi is elég ahhoz, hogy elgondolkozzunk rajtuk, én is, te is.

III.

Elítélted azokat, akik „a magyar és a többi szomszédos nép akkori (1848—49) viszonyát is napi-politikai érdekeiknek megfelelően magyarították és magyarították még ma is.“ Én is a történelem megmésítésének és idealizálásának tartom ezt az eljárást. A dolgozók való érdekeinek és a szocializmus ügyének megfelelő napi politika sohase követelhet egyebet, mint azt, hogy a való és teljes igazságot mondjuk a multról, az igaz tényeket tárjuk fel a történelemből úgy, ahogy megtörténtek és azokból vonjuk le a megfelelő tanulságot.

De gondolkozz el nyílt önbírálattal azon, amit te magad tettél írásodban. Nem vétettél-e a fenti szempont ellen? Azon álláspontod alátámasztására, hogy ne ünnepeljük március 15-ét — amit magad se tartasz a Szocialista Szövetség, vagy a kultúr tanács elfogadott napi-politikai álláspontjának, hanem csak saját egyéni véleményednek — elhallgatsz, töröld Petőfit, az ő mozgalmát és sok más ünneplésre méltót az 1848—49-es eseményekből, az egészét csak a köznemesség és főnemesség osztályharcának és holmi burzsoá demokratikus forradalomnak minősíted annak ellenére, hogy az egyik helyen írod: „...nem az 1848-as magyar forradalmat kívánom lekicsinyelni...“ A magyar nacionalizmus, sovinizmus és reakciós nemzeti romantika elleni támadásodban — ami ellen mindig harcoltam, harcolok és harcolni fogok magam is — elhallgattad negyvennyolc nemzeti szabadságharcos vonatkozásait. „eltüntetted“ belőle a tartozékát képező haladó nemzeti romantikát is. Nándor, te nem a történelmi tényekből, hanem a napi politika néhány részben helyénvaló, részben véleményed szerint helyes jelszavából indultál ki és az általad vélt szükségletek szerint beskatulyázod a multat. Nem fordított menetirányú és sablonos módszer ez? És úgy érzem, nem mentesül a hasonló eljárás minden elemétől az se, amit írásod vége felé Kossuth idealizálásával kapcsolatban mondasz.

Fölrovod az elvtársaknak, hogy ha 1848—49 értékeléséről, illetőleg a magyarok és szomszédaik akkori szerepéről van szó, még ők is „nyomban Marx és Engels ismert véleményét idézik“, meg hogy „még-reven tartjuk magunkat Engels véleményéhez“. Ezt is írod: „Engels nem ismerhette teljes egészében a magyar eseményeket, azonkívül a forradalmi harc lázas hangulata is magával ragadta.“ Írásod három utolsó előtti bekezdését olvasva, de főleg az utóbbi idézetet, arra a véleményedre következtetek, hogy Marx és Engels helytelenül értékelték ki a népek, illetőleg társadalmi osztályok szerepét 1848—49-ben. Sőt, ha idézett mondatodhoz hozzáolvasuk a közvetlenül utána következőt is, ahogyan odairtad — „A délszlávok egyes vezetőinek magatartása tulajdonképpen véka alá rejtése az igazságnak“ — akkor arra jövünk rá, hogy szerinted Engels a délszlávok egyes vezetőinek magatartását értékelve véka alá rejtette az igazságot. (Mellesleg megjegyzem, hogy külön lehetne azzal foglalkozni, mennyire homályos, hiányos és hányféleképp magyarázható ez a mondatod — de nemcsak ez. Mégis nagyobb gondossággal kellene a sajtó számára írni, a szerkesztőségeknek meg alaposabban és lelkiismeretesebben közreműködni a külső munkatárs kéziratának kicsiszolásában.) Bennem megvolt a készség és szándék a behatóbb vizsgálódásra és rájöttem, hogy az igazságot véka alá rejtőknek azokat tartod, akik állandóan Jelacsicsot, vagy a karlócai érseket rángatják elő. De rájött-e erre az olvasók többsége? — Viszont szerintem ez a kutatva megtalált értékelésed se állja meg egészen a helyét. A délszlávoknak nemcsak egyes vezetői segítették a bécsi császárt az 1848—49-es forradalmak és külön a magyar forradalom leverésében, hanem az az uralkodó bürokrácia és azok a társadalmi rétegek is, amelyeket a fejedelem, a bán, az érsek képviselt és ezek akkoriban a délszláv forradalmi erők gyengeségén kívül még a magyar forradalom következtelensége és főleg — ahogy magad is állítod — a Kossuth-vezette köznemesség szerbekkel és horvátokkal szembeni sovinizmusa következtében annyira túlsúlyba jutottak, hogy e népek mozgalmának nagyobb részét a magyar forradalom ellen tudták fordítani.

Nem szépítgeted-e te a délszlávok szerepét, amikor csak egyes vezetőkről beszélsz és arról, hogy Engels tévedett? (Végeredményben Engels tévedhetett, de ha valaki ezt be akarja bizonyítani, annak nagyon sok adatot és érvet fel kell sorakoztatnia, és nem csak pusztán állítania.) Teszed pedig ezt azért, mert a magyarok és szerbek-horvátok közötti testvériség ügyét akarod vele szolgálni — amely ügy nem napi, hanem egész korszakra érvényes politikánk, de amely szerintem nem követeli meg soha egyik nép multjának a szépítgetését se; sőt: idealizálással vagy befeketítéssel csak ártani lehet ennek a sorsdöntő és fenséges ügynek.

Igazad van: senki ne idealizálja Kossuth személyét, rá kell mutatni hibáira, másrészt beszélünk kell a haladó megmozdulásokról a délszlávoknál is, főleg többet kell foglalkoznunk azokkal a mozzanatokkal, amelyekben magyar, szerb, horvát dolgozók, ha csak rövid időre is, de megtalálták az összefogás és együttes harc útját. De idézni tudnék itt igen sok olyan írást, vagy közéleti embereink és kultúrmunkásaink más megnyilatkozásait, amelyekben éppen azt tették, amit te is, én is követelünk. Ma már, szerintem, meg kell nevezni azt és konkrétan rámutatni tetteire, aki egyebet se tesz, csak a délszlávok hibáiról beszél, a magyar forradalom hibáit pedig elkendőzi — mert az valóban a reakció malmára hajtja a vizet, tehát bírálni, vagy kipellengérezni kell. De a

magyar történelem idealizálása elleni harcunkból még nem következik, hogy most a délszlávok multját idealizáljuk.

Jugoszlávia mai vezetői soha ezt nem tették. Gyilász elvtárs a „Legenda Nyegrosról“ 174. oldalán a következőket írja: „De tény ami tény: nálunk akkor nem voltak meg — nem is lehettek meg — az e l é g n a g y belső erők arra, hogy lefogják az ellenforradalom kezét, még kevésbé arra, hogy az európaihoz hasonló forradalmi folyamatot fejlesszenek ki.“

Nagyon figyelmedbe ajánlom Borisz Ziherl „A délszláv népek 1848-ban“ című cikkét is, amelyet a „Kommunista Szemle“ májusi számában közöl, főleg annak befejező mondatát. Emlékeztetek Gyilász: „A nemzeti történelemről, mint nevelő tantárgyról“ című, egyes megállapításában túlhaladott ugyan, de alaptételeiben változatlanul érvényes tanulmányára a „Komunist“ 1949, januári számában. Ne idealizáljuk tehát a magyar nép történelmét, ne becsüljük jelentőségüknél nagyobbra fejlődést előbbrevívó eseményeit, lássuk meg bennük a hibákat, sőt, bűnöket is — de ne is szakítsuk, vagdaljuk le részeit, ne becsüljük le és ne homályosítsuk benne a haladó erők nagy történelmi tetteinek értékét. Ugyanígy lássuk meg a haladó, pozitív elemeket a szerbek-horvátok történetének ellenforradalmi szakaszaiban is, ne fessük a dolgokat sötétebbre, mint amilyenek voltak — de ne is szépítgessük ezeket se, ne kendőzzünk el semmit abból, ami megtörtént.

Semmivel se lesz kisebb az a dicsőség, népek előtti tekintély és megbecsülés, amelyet a szerb, horvát és többi nemzetiségű jugoszláviai dolgozók főleg a Népfelszabadító Háborúban és az azóta eltelt évek folyamán hősiess forradalmi harcukkal kivívtak, ha éppúgy megállapítjuk — de csakis a tények és bizonyítékok alapján — hogy 1848—49 eseményeiben az ellenforradalomnak sikerült saját szolgálatába állítania a szerbek, horvátok és a szlovének mozgalmának nagyobb erőit, mint ahogy nem kendőztük el a népeket, közöttük a jugoszláviai magyarokat elnyomó nagyszerb hegemonista uralom bűneit a régi Jugoszláviában. És Horthy magyar fasisztáinak, vagy Rákosi kominformos klikkjének sötét szatettei se lesznek árnyalatnyival se tisztábbak, semmivel se kisebbednek bűneik, ha feltárjuk a negyvennyolcas magyar forradalom és szabadságharc haladó történelmi értékeit. Amilyen szempontokat és módszert alkalmazunk az egyik nép történelmének kezelésében és feldolgozásában, ugyanannak kell érvényesülnie akkor is, ha a másik népről van szó. Nem hiszem, hogy van olyan népe a világnak, amelyik történelmében csak forradalmi, haladó és dicső tettek voltak — az a nép már régen a kommunizmusban járna — mint ahogy olyan sincs, amely teljes egészében mindig csak a fejlődés kerékkötője volt, másokat elnyomott, fenyegetett, vagy a reakció csatlósa volt. Se ezt, se azt nem állíthatjuk tehát se a magyarokról, se a délszláv népekről. Mindebből persze nem következik, hogy minden nép történetében ugyanolyan arányban voltak forradalmi és ellenforradalmi, vagy stagnáló korszakok.

És még egyet: a mai nemzedékeket csak még nagyobb büszkeség, önbizalom, erő és lendület tölti el, ha arra gondolnak, hogy harcuk a szocializmusért tulajdonképpen annak a szabadságért és szebb életért vívott küzdelemnek a folytatása, amelyben haladó elődeik évszázadokon át verítéküket hullatták és életüket áldozták. Nem hiba, sőt pozitív tényező az, ha mai embeink oly nagybecsű értéknek tartják mindazt, ami népünk történetében progresszív, igazán nagy és hősiess volt. Ne vitasuk el ezt egy nép fiaitól se.

Erős meggyőződésem az is, hogy ma már itt, Vajdaságban, illetőleg Jugoszláviában sokkal mélyebb gyökeret fogott a magyarok, szerbek, horvátok és többi nép testvéri összefogása, minthogy bármit is árthatna ennek, ha feltárjuk az olyan történelmi mozzanatok is, amelyekben — olykor egyikük, máskor másikuk, tudattalanul de objektíve az ellenforradalmat segítve — egymást gyilkolták. Nemcsak az együtt-haladás mozzanatainak idézése nevel összefogásra. Az egymás pusztításában elszenvedett óriási veszteségek szintén az összefogásra, együttműködésre, a mult átkának leküzdésére intenek. Ahogyan a tényeknek és jelentőségüknek megfelelően, minden nagyszerűségét kidomborítva, méltán dicsérjük a jugoszláv népek rendkívül hősies fegyveres fölkelését és harcát a fasiszta megszállók és segítők ellen az 1941—1944-es időszakban és nem akadályoz bennünket az a körülmény, hogy ugyanakkor (főleg 1941—1943-ban) a vajdasági, főleg bácskai és baranyai magyarok nagy tömegei ismert körülmények folytán, de lényegében a megszállókat, az ellenforradalmat segítették (mikor is mi, kommunisták 1944 ősze előtt nem tudunk többet elérni a magyarok között kisebb antifasiszta akciónál és a Petőfi-zászlóaljnál) — éppúgy emeljük ki és értékeljük a magyarok haladó történelmi tetteit 1848—49-ben és ne gátoljon ebben bennünket az a körülmény, hogy ugyanakkor az itt-élő délszlávok hasonlóképp ismert körülmények folytán, szabadságszerető szellemük ellenére is, túlnyomórészt Bécs szolgáinak befolyása alá estek és a haladó megmozdulások náluk háttérbe szorultak. Se a tízévvvel ezelőtti, se az egyévszázada lejátszódott eseményeket nem a népek egymás ellen uszítása céljából emlegetjük, a belőlük szerzett tapasztalat éppen az együttműködést parancsolja. Horthy és a többi razziazó bűnéért nem mondunk ítéletet a magyar dolgozó tömegek felett, Rajacsics, Jelacsics bűneiért nem ítéljük el a délszláv tömegeket. A magyar dolgozóknak — és nem csak nekik — szükségük van arra a felismerésre, hogy a magyarok se voltak mindig csak a haladás fékezői, volt 1848—49 is és természetesen 1919 is, de méginkább volt itt a Vajdaságban 1944—45, és Petőfi-brigád, meg 1948 és van ez a mi nagyszerű mai valóságunk. Minthogy a szerb dolgozók is — és nemcsak ők — komoly értéket látnak 1804-ben, vagy Tucovics háborúellenes kiállításában Lenin oldalán, de 1914—18-ban is és az 1919-es vasutas-sztrájkban, de mindenekelőtti értéket 1941-ben és mindabban, ami azóta történt.

Lehetek valamikor a szerbek, horvátok az ellenforradalom oldalán, a magyarok a forradalom zászlóvivői, máskor meg fordítva, de tény az, hogy a Népfelszabadító Háború befejező évében meg az azóta eltelt évek folyamán itt, Vajdaságban a magyarok, szerbek és többiek olyan progresszív találkozása és egysége valósult meg, hogy végül is ma időben is térben is együtt, mindannyian ugyanazon a forradalmi ügyön munkálkodva, eddigi történelmük minden nagyságát fölülmúló közös világtörténelmi jelentőségű alkotásukat építik, közös dicsőségüket növelik tovább és fokozatosan odajutnak, hogy mindegyik nép multbani progresszív tetteiben szintén a valamennyiük közös értékeit látják. Töb-bek között éppen ez az, amiben történelmünk Tito-irányította szakasza korszakalkotót teremtett. És az is biztos, hogy eljön még az az idő — előre nem tudni, viharok nyomán-e — amikor ilyen közösség jön létre nemcsak hazánk népei, hanem a magyarországi magyarok és a többi szomszéd nép között is.

Hosszúra nyult e levél — három napon át írtam — de barátomnak és érdemes dolgokról írtam, nem sajnálom hát a reáfordított munkát. Noha beleadtam minden tudásomat — amiről most érzem igazán, mennyire hiányos — és jószándékomat, mégis meglehet, hogy én is tévedtem. Hálás leszek neked — és mindenkinek — ha rámutatsz tévedéseimre. Nagy anyag ez, eddig kevésbé feldolgozott és úgylátszik, történéseinknek még sok mondanivalója lesz róla. Sokkal többet és főleg alaposabban kell vele foglalkoznunk nekünk is itt a Vajdaságban, ha meg akarjuk találni a helyes igazodást. Különösen az kell, hogy ne unos-untalan szerbek, magyarok, horvátok, románok stb. szerepéről beszéljünk, hanem hatoljunk a dolgok mélyére és kutassuk föl, hogyan igazodott és ténykedett a magyar köznemesség. polgárság, parasztság, stb., hogyan a szerb polgárság, parasztság és más elemek, hogyan a többi népek különböző osztályai és rétegei, hogyan a különböző pártok, szervezetek és csoportok, hogyan a forradalom kezdetén, különböző szakaszaiban és végén; hogyan a különböző államokban, országrészekben, vidékeken, stb. Csak így szabadulhatunk meg a tömérdek sablónyszerűségtől, ami a kérdések eddigi feldolgozásába belevegyült.

Meglehet, hogy olyan neked tulajdonított vélemény ellen is érvelek itt, amit te nem állítottál, másrészt bizonygatok dolgokat, amelyek neked is régi meggyőződéseid. Bocsásd meg esetleges ilyen hibáimat, mutass rá a mondatokra, amelyekben tévedtem és én vagy törölöm e mondatokat, vagy mások címére utalom. — Azért is elnézésedet kérem, amiért nyugalmadban zavarlak, de magad is biztattál, hogy írjam meg véleményemet.

A viszontlátásig baráti öleléssel köszöntelek!

Újvidék, 1953. május 4.

Olajos Mihály

EGY FORDÍTÁS JÓ ÉS ROSSZ OLDALAIRÓL

Fordítani egyik nyelvről a másikra igen nehéz munka. Ezt azért tudom, mert jómagam is tettem néhány kísérletet. Néha sikerült is. Nem mindig.

Így, például, egyik alkalommal a horvát „mažurana“ szó hogy hogynem, „majoránna“ helyett „bazzalikom“ lett nálam is. Beismerem, nagy hiba volt. De nem az egyedüli. Másik alkalommal elképedve láttam, hogy a „ringó csipejű“ leányból olyan tenyeres-talpas teremtmény lett, akinek a léptei nyomán nemcsak a falak és polcok rengtek, hanem a csipeje is. (Itt nincs szándékomban taglalni, hogy az első az én hibám volt, a másik pedig a korrektor figyelmét kerülte el.)

Ezektől és az ezekhez hasonló elkerülhető hibáktól eltekintve is — nemcsak jugoszláviai vonatkozásban, hanem világviszonylatban is — ritkán születnek abszolút tökéletes irodalmi fordítások. Ez természetesen távolról sem jelenti azt, hogy a fordítók tollából nem kapunk egészen élvezhető írásokat. Itt csak az egészen hű, az eredetit mindenben — a lényegen kívül zamatban, színben, nyelvi fordulatokban stb. — tökéletesen visszaadó fordítás elkészítésének nehézségeire akarok rámutatni.

A magyar irodalomban — de ugyanígy más népek irodalmában is — nem egy világhírű vers, elbeszélés, színdarab vagy más mű több fordítást is megér. Goethe: Wanderers Nachtlied c. rövid versének négy magyar, két eszperantó és egy horvát fordítását ismerem. Nem állítom, hogy a hét fordítás hét új vers, de bátran mondhatom, hogy a fordítók ugyanazt a német szót csak elvéve adták vissza ugyanazokkal (az egymás között egyező) szavakkal.

Ennek illusztrálására elég e versnek csak egy sorát összehasonlíttanunk az eredetivel.

Íme:

Die Vögelein schweigen im Walde. (Goethe eredetije.)

Bokrában hallgat a madár. (Száz Károly fordítása.)

Madárka se rebben a fák bogára, (Kosztolányi D. fordítása.)

Már búvik a berki madárka, (Tóth Árpád fordítása.)

A madárka némán üli fészket. (Szabó Lőrinc fordítása.)

Pjevanje ptica je stalo. (Kombol Mihovil fordítása.)

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az egyik vagy másik fordítás rossz. Távolról sem. Nekem mind az öt tetszik, mind az öt nagyon szép, a két eszperantó fordítással együtt. Sokan nem is tudunk, de nem is kell döntenünk, hogy melyik fordítás a szebb. Az egyik Szászknak, a másik viszont Kosztolányinak adná a pálmát, és így tovább. Nem egyszer megtörténik, hogy az elsőnek olvasott fordítás tetszik legjobban.

Hogy a fordításnál mennyire nem a szó szerinti fordítás a lényeges, arra jó példának találok Rimbaud-nak a „Les effarés“ c. versét. (A vers arról szól, hogy öt szegény kisfiú sóvárogva néz be a pék pincehelyiségének ablakán, amikor az a kenyeret készíti és rakja be a kemencébe.) Ha a vers magyar címét a szótárból akarnánk kikeresni, akkor a „meg-rémültek“, „elrémültek“ szó felelne meg a legjobban. Az általam ismert

három magyar fordító egyike sem esett ebbe a hibába. Rónai György „Riadtak“ címet adott a versnek, József Attila „A meghökkentek“ címet találta legjobbnak, míg Kosztolányi Dezső a vers egész tartalmának legmegfelelőbb szót lelte meg: „Kenyérlesők“. (Természetesen nincs kizárva, hogy valakinek a másik cím legyen a legjobb, a legszebb.)

Íme, hogyan lehet az eredeti szótól eltérő másik szó a fordításban találhatóbb, mint maga az eredeti.

Átnéztem Ivó Andrics „Nyuszi“ c. elbeszélésének magyar fordítását s abban meglepően találó kifejezéseket, nagyon sok szép mondatot olvastam ennek a tételnek alátámasztására. (Ivó Andrics: „Nyuszi“, fordította: Herceg János, Bratsztvo-Jedinsztvo kiadás, Noviszád, 1949.) Mind felsorolni nem lenne elég helyünk, de nem is szükséges. Csupán néhány példára szeretnék rámutatni.

Az eredeti (Ivó Andrics: Nove pripovetke, Kultúra kiadása, Belgrád, 1948.) 154. oldalán található: „...on ciglu, ja kriglu...“ kifejezés szó szerinti fordítása csak rosszul sikerült halvány képét nyujtaná annak, amit a fordító olyan találóan nyujtott: „...ő az orsót, én a korsót...“ Vagy mennyire szokatlan lenne s egyben nem is volna olyan szép, ha a fordító szóról-szóra adta volna vissza az eredeti 160. oldalán lévő részt, ahol a gyerekekről szólva, Andrics így ír: „...jedno drugom do uva“. A fordítás 30. oldalán ugyanilyen kép tárul elénk, de — hogy úgy mondjam — magyarul: „... úgy sorakoznak benne a gyerekei, mint az orgonasípok“. Vagy nézzük a 169. oldalon a „... bez obzira na sneg, vetar ili kišu...“ szöveget. A magyar fordítás így hangzik: „...akár esett, akár fujt...“ (40. old.) Mennyivel szebb ez, mintha a fordító a szerb szavaknak megfelelő magyar jelentéseket rakta volna egymás mellé.

Az eredeti 175. oldalán található verses mondókát sem olyan könnyű magyarul visszaadni. A „Nyuszi“ fordítójának ez mégis sikerült. Íme a párhuzamos szöveg, ahol a fordítás ugyanazt a hangulatot, azt a gondolatot adja, ami az eredetiben van, annak ellenére, hogy a fordítás szavai nem egyeznek az eredeti szöveg szavaival, mivel a hangsúly a „meglátjuk“-on van:

Videće se Lekino poštenje, Majd meglátjuk, ha látjuk,

Kad pronesu dete na krštenje. Elfogy-e a kalácsuk?

Ezzel kapcsolatban még egy utolsó példát: „...sa radosnim čudjenjem oseti da je svaki čovek sposoban za otpor i udarac.“ (230. old.) Magyarul ez a rész ugyanolyan szép, mint az eredeti: „...örömteli csodálkozással érezte...“, hogy minden emberben van ellenállás és mindenki tud ütni.“ Valószínűnek tartom, hogy tíz másik vajdasági fordítónak sem sikerült volna ilyen szépen, ilyen találóan visszaadni az eredeti szöveg gondolatát és hangulatát.

Ezeket és az ehhez hasonló részeket élvezettel olvastam, és hálás vagyok a fordítónak. Részben ez az, ami arra is kötelez, hogy az észlelt hibákra, hiányokra is rámutassak annak az érdekében, hogy a „Nyuszi“ fordítója s vele együtt a többi fordító is kerülje az alábbiakban feltüntetett s a hozzájuk hasonló tévedéseket, hibákat. S ami a leglényegesebb, a szükségtelen sietést és a velejáró felületességet.

Tehát — hangsúlyozni kívánom — eddig megegyezhetünk abban, hogy a szép fordításhoz nemcsak hogy nem szükséges a szó szerinti fordítás, hanem sokszor éppenséggel kerülni kell ezt a módszert.

Hogy ez az út mennyire csálóka, láthatjuk abból is, hogy pl. az újvidéki rádió egyik adásában (1953. jan. 16-án a déli híradóban) a „csu-

kamájolajat“ „halolajnak“ nevezte el, mert a kérdéses beszámolót, a pancsovai napközi othonból, egész biztosan szerbből fordították. A „csukamájolajat“ pedig szerbül „riblje uljenek“ mondják, ami viszont magyarul szószerint valóban „halolaj“ lenne, ha a magyar nyelvben már nem lenne külön kifejezés erre. Természetesen a magyar „csukamájolajat“ sem szabad szószerint fordítani szerbre. Mint ahogy a szerb „gore-dole“ vagy „levo-desno“ is fordított sorrendet kap a magyarban: „le-föl“ és „jobbra-balra“ (nem pedig: föl-le és balra-jobbra).

A fentihez hasonló felületes fordítás az is, amikor a „Magyar Szó“ az „amerikai mogyoró“ helyett „kikirikit“ ír.

Ezek a hibák némileg érthetők — ha nem is mindig elkerülhetetlenek — a nagyon is gyors munkát követelő rádiónál és körforgógépnél, ahol gyakran úgyszólván az írógépből viszik a szöveget a szedőgéphez, illetve a mikrofonhoz. Azonban folyóiratainknál és könyvkiadásunknál semmi sem menti az ilyen és hasonló — vagy ezeknél is súlyosabb — hibákat.

Természetesen, figyelembe kell venni azt is, hogy sajtóhiba is van a világon. Ilyen sajtóhiba Ívó Andrics „Nyuszi“-jában is van. Az 5. oldalon „késői“ csalódás felel meg a szerb „poznih“ kajanja kifejezésnek. A nyomtatásban mégis „keserű“ csalódás jelent meg. A 7. oldalon pedig a fordító biztosan „olthatatlan“ vágynak fordította a szerb „neodoljivu“ želju-t (az eredeti 138. old.) Nyomtatásban ez a vágy „otthontalan“ lett. Tovább: a 38. oldalon az évszám tévesen 1939, mert az eredetiben (a 167. old.) 1938 áll. A fordítás 52. oldalán tévesen tettek be egy sort két helyre, de ezzel szemben egy egész sor kimaradt (a 4. és 8. bek.); a 71. oldalon „frontok“ helyett „fontok“ vannak.

Ezek még olyan hibák, amelyeket a figyelmesebb olvasó valahogyan észrevesz. Sajnos nem követelhetjük meg minden olvasótól az ilyen figyelmes olvasást.

A további észrevétel azonban már az érem másik oldalát mutatja. A sok, nagyon sok szép kifejezés, mondat és részlet mellett találhatóunk ebben a könyvben olyan szót, mondatot vagy egész bekezdést is, amely távol áll az eredetitől, néha éppenséggel az eredeti ellenkezője. Ne értjük félre, itt nem olyan szavakról, kifejezésekről vagy részletekről van szó, amelyeket fordíthatunk akár így, akár úgy. Nem. Fentebb arról beszéltünk, hogy helyenként nem szabad szószerint fordítanunk. Itt ellenkezőleg olyan részleteket sorolunk fel, ahol a fordítónak követnie kell az eredeti szöveget.

Lássuk csak sorjában.

Az eredeti elbeszélésben a 148. oldalon ez a szöveg olvasható: „...uhvatio ga je za rame i prodrmusao.“ Ez azt jelenti, hogy „...megfogta a vállát és megrázta.“ A fordítás 18. oldalán azonban ez áll: „...rácsapott a vállára és felkiáltott:“.

Az eredeti 150. oldalán így hangzik a szerb szöveg: „...kaže kape-tan Mika dobroćudno...“ Itt a „dobroćudno“ „jóindulatú“-t jelent. De a fordításban mást: „...mondta Miķa százados csodálkozva...“

Az eredeti 153. oldalán ezt olvashatjuk: „To odelo se sastoji od po-širokih i podugačkih crnih gaćica za kupanje, koje izgledaju kao male, kratke dimije...“ Itt a „dimije“ a bosnyák nők bő rancos viseletére, a bugyogós szoknyafélére akarja emlékeztetni az olvasót. A fordítás olvasásakor azonban egészen más kép tárul elénk: „Öltözéke egy bő és félhosszú (tehát: po-dugaćak) fekete fürdőnadrágból áll, melynek szárai a kályhacsőre emlékeztetnek...“

Az eredeti 154. oldalán lévő „...kaže gazda Stanko preko volje.“ (azaz „kedvetlenül“) ilyen magyar szöveget kapott: „— felelte Sztánko gazda igazán felülmúlva önmagát.“ (A fordítás 24. old.)

„...čuo nešto bliže o kapetanu Miki“ szövegben (156. old.) a „nešto bliže“ azt jelenti: „valami közelebbit“ vagy „közelebbi adatot vagy adatokat“ tudott meg. A fordításban ezt látjuk: „...érdekes dolgokat tudott meg Mika százados sorsáról.“ Holott a könyv következő részlete egyáltalán nem „érdekes“, hanem olyan valami, amit Nyuszi eddig nem tudott Mika századosról. Tehát „közelebbi“ adat. (A fordítás 26. old.)

Ezen és a következő oldalon előfordul a „šeret“ és a „šeretluk“. Ez „ámító“-t, „szélhámos“-t, illetve „ámítás“-t, „szélháosság“-ot jelent. A fordítás 27. oldalán azonban „Ravasz... róka“ és „ravaszság“ lett belőle, bár a könyvben szereplő rendőrségi besúgó úgy szeretné beállítani Mika százados személyét (akit valamilyen baloldali röpcédulával kapcsolatban nyugdíjaztak a katonaságnál), hogy szélhámos, ámító ember, tehát ne higgyenek szavainak, óvakodjanak tőle. Viszont a ravasz ember nem egyszer a neki jogosan kijáró valamihez jut ravaszással s ennek az egyszerű, becsületes emberek csak örülnek. Andricsnál ebben a jelenetben a beszélő nem ilyennek akarta Mika századost lefesteni.

Az eredeti 161. oldalán: „Mika se ponajviše izražavao nejasnim maksimama...“ Ez a „maksima“ szó „meghatározás“-t vagy „szabály“-t, „életszabály“-t (latinul „maxima“-t) jelent és nem „tulzások“-at, ahogyan az a fordítás 32. oldalán áll.

A „jola“ szó két helyen található az eredeti szövegben, a 162. és a 163. oldalon. Tudtommal a magyar nyelv is ugyanígy használja ezt a speciális sportcsónakot jelentő nemzetközi szót (yola). A „Nyuszi“ magyar fordításában, a 33. oldalon ez a szó teljesen kimaradt, a 34. oldalon pedig „regatta“ lett belőle.

A 33. oldalon van egy másik hiba is. Az eredeti 163. oldalán lévő „...kormani jedininim veslom, koje je kuso i nagorelo...“ szövegben a „kuso“ minden fordítás nélkül „kuszá“-t jelent (vagy csonkát, rövidet, megkurtítottat) és nem „görcsös“-et.

„...okorelom rukom tare...“ (163. old.) azt jelenti: „...kérges kezével megtörli...“ Esetleg nem lenne rossz a „kicszerzett“ vagy még a „kicserepedett“ sem. A fordítás 34. oldalán mégis ez áll: „...inas kezével megtörli...“

Elvben nem vagyok az idegen szavak használata ellen. Az idegen szavakat nem egyszer nem is helyettesíthetjük magyar szavakkal. Tehát nem hiba, ha idegen szót használunk, de az már igen, ha az idegen szót meghagyjuk idegenes alakjában. Így a „Nyuszi“ 35. oldalán a sportolók helyett két ízben is olvashatjuk a „sportisták“ kifejezést. Ez annál szembetűnőbb, mert a szerb szövegben még mintegy tízszer előforduló „sportisti“ szót a fordító — e két hely kivételével — mindenütt „sportolók“-nak írta.

A szerb „skorojević“ az eredeti 165. oldalán „újgazdagot“ jelent, tehát kedvezőtlen színben mutatja azt, akiről szó van. Nézzük, mi lett ebből a szerb szövegből: „Muž, mlad gazda, skorojević, žena mu snob i pomodarka...“ Íme: „A férj, fiatal, igyekvő ember, felesége kényes divathölgy...“ (A fordítás 36. oldalán.) Tehát a férj nemhogy rossz színben tűnne fel, hanem éppenséggel „igyekvő“ ember, a felesége pedig nem sznób, csak úgy, egy kicsit kényes. Így csak az maradt ki az eredetiből, amit Andrics éppen ki akart emelni, hogy ez a házaspár újgazdag.

nagyképű, ami az akkori belgrádi körök felső rétegeiben nem is volt olyan ritkaság.

Az eredeti 166. oldalán lévő szöveg: „...svaka od njih troši po dve očeve mesečne plate za jedan mesec.“ a fordításban (a 38. old.) átalakuláson ment keresztül: „...mindegyikük háromszor annyit költ...“

Andricsnál a 168. oldalon ez áll Jelicáról: „Plava, smedjih očiju, vitka i snažna, najbolji „latinac“ u razredu, „najzanimljivija od sve moje dece“, kako je govorila Marija, koja je još od detinjskih godina otkrila da je devojčica „blagorodna i čvrsta u svemu“. A mondat elején nincs semmi baj a fordítással (a 39. oldalon), de azután kisiklik: „...akiről Mária szeretette azt mondani: „mindannyiunk között ez a legérdekesebb gyerekem“ s aki már kicsi korában megtanulta, hogy a „legszebb női erény a jólelkűség és állhatatosság“. Amint látjuk, a magyar fordítás nem egyezik a szerb eredetivel. A „mindannyiunk“ még lehet sajtóhiba, de Andricsnál Mária volt az, aki leányánál, Jelicánál, már annak gyermekkorától kezdve észrevette, hogy „jólelkű és mindenben állhatatos“. Ebből, persze, következtethetünk — de csak következtethetünk — arra, hogy Jelica ezt már kicsi korában megtanulta. Andrics azonban ezt a szerb szövegben nem írta meg. Márpedig a fordító vállán kettős felelősség nyugszik: szépen írni a fordítás nyelvén, és hűen adni vissza a fordítás nyelvén azt, ami az eredeti szövegben áll. És nem mást! (A „Nyuszi“ fordításában az első követelménnyel — a jelentéktelen kivételtől eltekintve — nincs baj, sőt szépnek, élvezetesnek mondható a fordítás nyelvezete. A második követelmény helyenkénti szemelől tévesztése sem hat különösen zavarólag arra, aki csak a magyar szöveget olvassa. Itt azonban a két szöveg összehasonlításáról van szó.)

Az eredeti 169. oldalán lévő „do Zvezde“ a fordítás 40. oldalán „Zvezdara“ lett. Tudni kell, hogy Belgrádban van Zvezda, és a város egészen más részén Zvezdara (a csillagvizsgáló környéke). Andrics Nyuszija a jelzett részletnél nem a csillagvizsgáló környékén járt.

A szerb „parastos“ (173. old.) tulajdonképen gyászmisét jelent, de használják a „gyászjelentések“-re is. A fordítás 44. oldalán is talán szebb lett volna így írni a szokatlan „elhalálzási jelentések“ helyett.

Az eredeti 174. oldalán ilyen szöveg áll: „...i da on želi i očekuje druga, bolja rešenja...“ Ez azt jelenti „...és hogy más, jobb megoldást vár...“ Tehát a fordítás 46. oldalán olvasható „...hogy nem is vár más, jobb megoldást...“ éppen az ellenkezője annak, ami az eredeti szövegben van.

Ehhez csatlakozik mindjárt a következő, 175. oldalon található szöveg és annak fordítása (a 46. oldalon). „A Zeko sve češće misli o ljudima koji, kao Margita, rade i žive kao da će doveka drugi rat voditi, a oni treba samo da se dobro snabdeju i izdrže dok rat ne prodje i dok se opet ne vrate dobra vremena od pre rata.“ Azt hiszem, egészen világosan látszik, miről ír Andrics. Nyuszi a feleségéhez hasonló embereken töprengett, akik úgy dolgoznak és élnek, mintha a háborút mindig (örökké) csak mások vívnák, mindig csak mások véreznének s nekik csak jól el kell látniok magukat és kivárni a háború végét. Ez a mondat lényege. A fordításban azonban mást találunk. Ott a Margithoz hasonló emberek „... úgy élnek és dolgoznak, mintha isten tudja meddig tartana a háború...“ Isten tudja, honnan került a fordításba ez az „isten tudja“, és miért maradt ki az, ami viszont benne van az eredetiben!

Sajnos ismét csak a következő, 176. oldalig mehetünk zökkenő nélkül. „...Zeko se nije probudio odmah, probudila ga je Margitina cika i

tutanj koraka u stanu iznad njega.“ Tehát: ...Nyuszi nem ébredt fel mindjárt, hanem Margit sikoltozása és a fölötte lévő lakásból hangzó léptek dübörgése ébresztete fel.“ A vizsgálatunk tárgyát képező fordítás 47. oldalán más kép fogad bennünket. Ott Nyuszit „... Margit léptei és sikoltozása ébresztették fel, aki fel-alá rohangált a lakásban.“

Az eredeti 178. oldalán: „...Zeko je išao napred, a nastojnik drh-teći i oklevajući za njim.“ A házmester — ugyebár — reszketve és „vo-nakodva“ ment Nyuszi után. A fordításban (50. old.) a házmester „resz-keve és tántorogva“ ment.

Csak még a következő esetben teszem próbára az olvasó türelmét, utána csak egyes szavakat sorolok fel. Ugyanis ebben a bekezdésben három helyen van más a fordításban, mint az eredetiben. Példánk a 183. oldalról való.

„Otišao je u kuhinju.

Otvoren kuhinjski prozor gledao je u strminu na kojoj je bila po-dignuta susedna kuća, na uzvisini, sa licem na Kneza Miloša ulicu. Za-gledao se u tu slabo obraslu strmu stranu koja je zatvarala vidik, ali i ona je treperila istim nemirom.“

Tehát a konyhaablak nyitva volt, amikor Nyuszi a konyhába ért. A „strmina“ és a „strma strana“ valamilyen „meredekséget“, „merede-k oldalt“ vagy „meredekek részét“ jelenthet.

A fordításban (55. old.) Nyuszi mégis:

„Kinyitotta a konyha ablakát és kinézett a meredekek útra, melynek magaslatán a szomszédos ház állt homlokzatával a Knéz Milos utca felé fordulva. Elnézte ezt a kopár hegyet, mely elzárta előle a láthatárt, de a hegy is ugyanazzal a nyugtalansággal remegett.“

Mindenesetre nagy merészséget jelent a meredekek út magaslatára há-zat építeni, de Belgrád kellős közepére hegyet varázsolni sem kis dolog!

A szerb szöveg 184—185. oldalán négyszer fordul elő az „ispust“ szó. A fordítás 55—57. oldalán ennek a változatlan „ispust“-nak négy változata van: kihagyás, sáv, földszív és tér. S ha jól megnézzük, aligha-nem „beépítetlen rész“-ről van szó.

A „gornji deo tela“ miért „fej“, amikor semmi akadályja sincs an-nak, hogy meghagyjuk „felsőtestnek“. (186—58. old. Az első szám az eredeti, a második a fordítás oldalszáma az idézett munkákból.) Az „ostava“ (éléskamra) „árnyékszék“-ként szerepel a fordításban. (187—59. old.); az „izelica“ (ingyenélő) egyszerűen csak „munkakerülő“ (189—60. old.). Szerintem a „podgrejan kupus“ nem „kozmás káposzta“, hanem felmelegített, maradék káposzta, tehát „maradék étel“, amivel Nyuszi felesége a cselédleányokat etette (191—63. old.). A „žena setnih očiju“ nem „élénkszemű“, hanem fordítva „bánatosszemű asszony“-t jelent (192—64. old.). A „čangrizava“ nem „lompos“, hanem „zsémbe-lődő“ s mindjárt mellette az „osiona“ egyáltalán nem „csapzott“, hanem „hatalmaskodó“ (192—193—65. old.). A „prepiska“ nem „másolat“ (te-hát nem „prepis“), hanem „levelezés“ (202—74. old.). A „jedar mladić“ nem „karcú fiatalember“, hanem ellenkezőleg „tömzsi“ fiatalember“ vagy „vaskos“ (205—78. old.); az „izgledao plahovit“ nem azt jelenti, hogy „jókedvűnek látszott“, hanem „hevesnek“ vagy „indulatosnak lát-szott“ (205—78. old.). A „jednom nedeljno“ nem „egyik vasárnap“ (te-hát nem „jedne nedelje“), hanem „hetenként egyszer“ (208—82. old.).

Hogy ezt az elemzést gyorsabban fejezhessük be, a következő hu-szonegyhány oldal kisebb-nagyobb hibáit átugorjuk és csak az utolsó 4—5 oldal tévedéseiből emeljük ki a feltűnőbbeket.

A „podvožnjak“ aluljárót jelent, nem pedig „töltést“ (ami következésképpen négyszer fordul elő egyforma konoksággal, 230—232 — 104—107. old.). A „pištaljka“ nem más mint „fütyülő“ (ahogyan azt még a kisebb szótárak is feltüntetik. L. Herceg János: Szerb-magyar szótár, Zombor, 1946. 169. old.) és semmiképpen sem „pisztolygolyó“, sem nem „pisztolylövés“ (233 — 107—108. old.), ahogyan az két helyen is előfordul. Végül a „žbunje“ nem „csapda“, hanem „bokor“ vagy esetleg „cserjés“ (233—107 old.).

Arról már nem akarok részletesen beszélni, hogy a fordítás (a fordító vagy a lektor, illetve korrektor hibájából) nemcsak szavakat, hanem néha 4—5 sorból álló 2—3 mondatot is kihagyott. Ezeket a kihagyásokat nem a magyar nyelv követelményei hozták magukkal, hanem a műgond hiánya eredményezte.

A következtetés, amit a fentiekből feltétlenül le kell vonnunk, kettős: Nagyobb műgonddal készítsük a kiadásra kerülő fordításokat. (A kétkezi munkásoktól már olyan régóta elvárjuk a minőséget, miért ne tehetnénk ugyanazt a szellemi munkásoknál is?!) A másik következtetés a kiadóvállalat munkaszervezését érinti. A fordítások lektorálását úgy kell megszervezni, hogy ne a mennyiséget, hanem a minőséget tartva szemelött, feltétlenül gondosan hasonlítsuk össze az eredetit a benyújtott kéziratral. A „több szem többet lát“ elv alapján. S akkor sikereink is átütőbbek lesznek.

c h. f.

Pechán Béla rajza

Április 25-én tartotta évi közgyűlését a Magyar Irodalmi Társaság, amely, mint ismeretes, a Vajdasági Magyar Kultúrtaács keretében működik. A közgyűlésen a tagoknak több mint a fele vett részt, az ülés iránt nagy volt az érdeklődés, annál is inkább, mert megelőzően vita volt a sajtóban és a rádióban, az Irodalmi Társaság szerepéről és munkájáról a vajdasági magyar irodalom aktivitása körül.

Az évi közgyűlést Gál László alelnök nyitotta meg, indítványára a következő napirendi javaslatot fogadták el: 1. Beszámoló a vajdasági magyar irodalom időszerű kérdéseiről. 2. Titkári jelentés az Irodalmi Társaság működéséről. 3. Vita és felmentvény. 4. Az új vezetőség megválasztása. 5. Esetleges indítványok.

A közgyűlés figyelemmel hallgatta meg Majtényi Mihály elnök beszámolóját irodalmunk aktuális kérdéseiről. (A beszámoló bevezető részét a HÍD mostani száma egészében közli.) Sulhóf József a titkári jelentést terjesztette elő, amely az Irodalmi Társaság tevékenységén kívül irodalmi életünk többi kérdéseit is érintette s foglalkozott többek között könyvkiadásunknak a vajdasági magyar írók megjelent műveire vonatkozó adatokkal. A titkár javasolta, hogy az Irodalmi Társaság tervbevett alapszabály módosítását csak a kialakult vita után hajtsák végre.

Az évi közgyűlés vitája igen termékeny volt. A felszólalók egy része nehezményezte, hogy az Irodalmi Társaság ügyeit jórészt kívülről jövő kezdeményezéssel irányították. A vezetőség nem volt kialakult és szilárd irányító szervezet a Társaság életében, inkább egyesek tevékenysége teremtette meg az eredményeket mint pl. az irodalmi esteket — amelyek száma elég nagy volt — s a plénumokat. A vitában rögtön felmerült a kérdés, hogy voltaképpen miben is állhat a Társaság igazi tevékenysége, hogyan fejthetne ki legeredményesebb munkát, melyek lennének munkaterületének határai stb. Egyesület-e az Irodalmi Társaság — az irodalmi társaságok szokott századeleji elképzeléseinek értelmében, vagy fórum, amelyen a kérdéseket megvitathatjuk? Vagy mozgalom, ahogy az egyik felszólaló megfogalmazta? Érdekes volt az az álláspont, amely nagyobb önállóságot követel a Társaságnak, sőt teljes elszakadást a Magyar Kultúrtaácsától, ez a nézett kisebbségben maradt, a felszólalók többsége ellene nyilatkozott, éppen úgy, mint a HÍD elválásának a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalatától. Anyagi és más konkrét okok miatt erről jelenleg nem lehet szó. A HÍD ügyében különben kimondta a közgyűlés, hogy azt külön plénumon tárgyalják.

Sok más kérdés is felmerült a közgyűlésen s feltételezhető, hogy ezek a kérdések napirenden is maradnak az Irodalmi Társaság életében: az elkövetkező plénumok alkalmas teret adnak majd valamennyi kérdés és probléma megvitatására. A közgyűlés maga az amúgy is terjedelmes napirendjével nem volt alkalmas valamennyi felvetett probléma megoldására s valamennyi kérdés tisztázására, amelyekben ellentétesek a vélemények. A vitában egyébként Rehák László, Saffer Pál, Kolozsi Tibor, Olajos Mihály, Bálint István, Lévai Endre, Quasimodo Braun István,

Major Nándor, Német P. István, Majtényi Mihály, B. Szabó György, Steinitz Tibor, Sztáncsics András, Lukács Gyula, Herceg János, dr. Hock Rezső, Ivan Iványi, Szirmai Károly, Boschán Magda, Szegedi Jenő szoltak fel, közülük néhányan többször is. Az évi közgyűlés végül is az új vezetőségre bízta, hogy a világosan kialakult többségi vélemény akaratának érvényt szerezzen.

Ezután sor került a választásokra, amely igen demokratikus módon folyt le: a teljes tagnévsor képezte egyben a jelölőlistát is. Három választó-bizottság létesült a szavazatok összeszámlálására, amelyek tagjai lettek: Juhász Géza, Kollin József, Német P. István, Léway Endre, Pap Endre, Major Nándor, Penavin Olga, Hatala Zoltán és Urbán János.

A kilenc tagból álló vezetőségbe a következők kerültek: Majtényi Mihály (29 szavazat), Gál László (28), Herceg János (23), Rehák László (23), B. Szabó György (23), Olajos Mihály (21), Fehér Ferenc (19), Ács Károly (16) és Major Nándor (14 szavazat).

A Magyar Irodalmi Társaság elnöksége két nappal később, április 28-án tartotta első ülését, amelyen az Irodalmi Társaság elnökévé Herceg Jánost, alelnökévé Gál Lászlót, titkárává pedig Major Nándort választották. Az új vezetőség tárgyalta az alapszabályok módosításának kérdését és kidolgozta ideiglenes munkatervét. Megállapították a legközelebbi plenumok napirendjét, így a Társaság legelső plenáris ülése megtárgyalja a HÍD XVI. évfolyamát és az ebben az évben megjelent számokat. Referátumot a HÍD szerkesztősége készít. A következő plenáris ülés napirendjén B. Szabó György előadása szerepel: „Modern irodalmi irányzatok” címmel. Szóba került az írók jutalmazásának kérdése, valamint az irodalmi estek problémái. Kimondotta a vezetőség, hogy klubnapokat rendszeresít az írók és újságírók noviszádi klubjában, az Irodalmi Társaság tagjai számára.

Bogdán Csiplics:

A róna fiai

(Szerb Matica, Újvidék, 1953.)

Bogdán Csiplics termékeny író. Ez rá a legjellemzőbb. Minden évben megjelentet legalább egy könyvet, most önköltségen újságot szerkeszt. A kritika meg, mintha csak összeesküdött volna ellene, megátalkodottan hallgat róla. Szenvedélyének pedig ez a motorja; ez a revolt hajtja újabb és újabb művek megírására. Kisebbségben van és a hallgatásra újabb művekkel válaszol. Témaköre széles és olyan problémákba is belevág, melyeket mások elkerülnek. Verseskönyve, a Vadmadarak (Divlje jato) talán még a legjobb. Prózája olvasható és élvezhető, anélkül, hogy komolyabb igényeket támasztana ön maga és az olvasó tudatában. Könnyen ír, ez a legnagyobb erénye és a legnagyobb hiánya is. Legújabb regénye egyenesen írói működésének a kommentárja. Többi művében rejtve voltak a hiányok, de erényei sem csillantak fel, ebben kertelés nélkül felfedi önmagát. Amolyan Ararát előtti Zilahyja, Komáromi Jánosa és Vaszary Jánosa ő a szerb irodalomnak. Ír, szórakoztat és a felszín símaságán uszkál. Éppen az igény hiányzik belőle, mely szárnyalna a műben. lobogna mondataiban. Finom és egyensúlyozott. Önmaga bizonyára sértve érzi magát ezért a harmadrendű helyért, amit a szerb irodalomban biztosított számára a kritika hallgatása, de ez a regénye sem mutat túl az átlagosságon. Mozgékonyásával olyan témát ra-

gad meg, melyet eddig még nem dolgoztak fel, és sietségében nincs ideje, hogy a témáját el is mélyítse. A róna fiai című regénye is a felületességben, az elnagyolt ábrázolás hibájában úszik. Csak a lehetőség ajtaját nyitogatja, anélkül, hogy be merne lépni és merné mélyíteni művészi fokra emelve a megragadott valóságot. Általánosítani és megkeresni egy csepp vízben a tenger tulajdonságait, nincs bátorsága. Merészen nyúl az ifjúság életéhez, és könnyelműen eldobja a legnagyobb lélektani lehetőséget, az ábrázolás nehezebb módját, és a kevésbé veszélyes és fáradságos úton jut a regény zárósoraihoz.

A regény, mint lehetőség, nagyszerű. A Banya Luka—Doboj Ifjúsági vasútvonal valamelyik szakaszán egy vajdasági diábrigád él, ahol együtt van egész Vajdaság: szerbek, horvátok, magyarok. Ez a tény ezer lehetőséget kínál, és az írónak lehetővé teszi, hogy egy nagyszerű képben ábrázolja mindazokat a törekvéseket, szenvedélyeket, amelyek ma annyira aktuálisak és érdekesekek. A mű kezdete tele van a nagyszerűség ígéretével. És ahelyett, hogy a megkezdett úton haladna, mellékösvényre tér. Valódi vajdasági kérdést vet fel, a magyar és a szerb fiatalok együttes életét. Néhány, a brigád vezetőségébe is bekerült sovinszta érzelmű szerb fiú miatt, a brigád magyar tagjait nem dicsérik meg, hanem elhallgatják eredményeiket. A bizalmatlan és jóhiszemű magyar gyerekek pár magyar sovinszta hatása alá kerülnek, akik, a brigádban jelentkező ilyen állapotot általános méretűvé

fújják föl. A magyarok formális sztrájkba lépnek, nem énekelnek és immel-ámmal dolgoznak. A brigád rossz eredményeket mutat fel és már azon töri a fejét az ifjúsági parancsnokság, hogy a brigádot nem produktív munkája miatt hazaküldi. Ekkor a brigádparancsnok ösztönzésére helyreállítják a helyes arányokat nemzetiségi tekintetben is, és a brigád eredményesen dolgozik. Eddig a nagyszerű lehetőség, és ezután a regény szovjetstílusú giccsművé sekélyesedik. Ahelyett, hogy most bemutatná a helyes vágyakra zöckent élet egyéniségeit, a felszínes munkaábrázolás általánosságába merül. Még a szentimentalizmus is ott van a regényben, a szerb lány és magyar fiú idilljében. Itt a leggyöngébb a regény, és mégis itt a legzökkenőmentesebb. Az első részben, melynek tartalmát röviden ismertettem, a megragadott téma varázsában vergődik az író. Meglátott egy érdekes esetet, de nem tudja ábrázolni, és nem tudja azt művészi keretbe foglalni. És éppen ez a legnagyobb hiányossága. És most nem a kezdeti nehézségeken túl, az együttes élet, a közös munka nagyszerű, a szocialista szellem igazi epopéját írta meg, hanem a regény magyar szereplői lassan halványodnak és a regény végén már az az érzésünk, hogy csak a helyi szín, valamilyen vajdasági exotikum kedvéért kerültek a regénybe.

Csiplics erénye a kísérletezés merészsége és legnagyobb fogyatékosága az ábrázolás felszínessége. A hősök már majdnem címkék. Ha van sokrétű élet, ezer felé tekintő szem, az az ifjúságé. Az írók legnagyobb problémája ennek az új és erőssodrú érzelmi és gondolati életnek az ábrázolása. A világirodalom legnagyobbjai váltak naggyá éppen ezeknek az új emberideáloknak a meglátásában. Csiplics regénye azonban így is élvezhető, ha érdekes olvasmányként forgatjuk,

de irodalmi mértékkel nem mérhetjük, mert hiányzik belőle az irodalomba került élet minősége és az író ábrázolókézsége.

A róna fiai Csiplics félsikere. Ebben nem vajdasági, még ha címe és élményköre ide is utalja. Verseinek lágy pasztelljében ott vibrál a vajdasági táj és lélek egy darabja. Itt az irodalmi minták halvány visszatükröződéseivel találkozunk csupán.

B o r i I m r e

Neorealizmus az irodalomban?

Nem kétséges, hogy az olasz filmipar háború utáni újdonsága a művészet többi ágára is hatást gyakorolt. Nemcsak Hollywoodban kezdik gyártani a neorealista filmeket, hanem Olaszországban, ez irány öshazájában, megírták már az első regényeket is ebben az új stílusban. Prato l i n i, akinek nemrég jelent meg főműve a zágrábi Zora kiadásában (a könyvhöz csatolt zárószó nyomán) nagy művészi magasságot és értéket ért el ezzel a regényével. Életéről csak a könyv jegyzeteiből kapunk néhány adatot, művei közül ez az egyetlen, amely a kezünkbe került. Homály fedi egész írói munkásságát a jugoszláv olvasó előtt, akinek nincs módjában az olasz periódikus kiadványokat állandóan kísérni. Szimpatikus alakja azonban, amely ebben a művében felvillan, mégis vonzóvá teszi. Minden ismeretlensége dacára ismerős már. Baráttá és szinte testi-lelki baráttá tette az olasz film, amely merészen csapott új utakra, nemcsak témaválasztásban, hanem az ábrázolás minőségét tekintve is.

Van valami az olasz neorealista filmekben, amely varázssossá és kedveltté tudja tenni azokat. Élet-

szagúak ezek a filmek - reálisak. A nyomornak, a társadalmi nyomornak az ábrázolása már évszázados, és mégis ezek az olasz filmrendezők és írók lényegesen újat tudtak mondani az emberiség legnagyobb társadalmi nyavalyájáról. És éppen ez az új az, ami olyan vonzó és megragadó. És ha a filmkockák pergő és ugráló időhözköttöttsége után a regény statikus olvashatóságához menekülünk a rejtény nyitját kutatva, rögtön szembetűnik a lényeg: a realizmus humanitása. A klasszikus realizmusban (nem szentségtörés ez) van egy jó adag kapitalista könyörtelenség is. Az ábrázolásban nem tekint senkire és ábrázolt valóságában több a flauberti impassibilének és tárgyi realizmusnak a hatása, mint az emberért szenvedő írónak. bátor és fájdalmas revoltja. Még Dickensbe is sok szorult a klasszikus realizmus e sajátosságából, bár nincs nála nagyobb és érzelmesebb lelke a tizenkilencedik század nagy realista pleadjának. Ha Dickens regénye az érzelemben fullasztott nyomor, Pratólini realizmusában a nyomor ábrázolása éppen a realizmus mélységeiben éri el a humánusot. Nem idealizált nyomor az övé, hanem életté gyúrt valóság-látás. Nem társadalmi Linné akar lenni, hanem az emberek ügyvédje. Hiányzik belőle a naturalizmus romantikája, de a realizmusában van idealizmus is. Idealizmus, amely minden nagy műben és életdiktálta látásrendszerben ott működik. Azonban az idealizmus nem a látásmód meghatározója, hanem az eszményítésnek a fokmérője. Pratólini hősei nem eszmények, hanem emberek, elesettek, munkanélküliek, kiszolgáltatottak és elnyomottak. Ezzel szemben még nem jutottunk el a neorealizmus lényegéhez. A nyomornak és a meztelen emberiségnek az igazsága még nem ebben van. A neorealizmus nem a nyomornak az öncélú ábrázolása és

nem is a sexualitásnak az áldozata. Ezek csak külsőségei, ruhája csak a lényeknek. Annak a társadalmi mélyben folyó harcnak, amely az emberek viselkedésében közreműködik. A neorealizmus elsősorban a horizont kérdése. Az a szög, amelyen át az embereket vizsgáljuk. Elsősorban a szempont, vagy az elv, ha úgy tetszik. Hogyan nézem és hogyan értelmezem a világot és a világban a társadalmi harcot, az egzisztenciáról folyó küzdelmet. Talán még ez sem pontos meghatározója a kérdésnek. hiszen a realizmus hősei egy kicsit társadalmon kívüliségüknél fogva a megszokott egzisztenciáról nem is beszélhetünk. Nem szabad azonban összetévesztenünk a francia egzisztencializmus fogalmával. Egy azonban kétségtelen: a neorealizmus éppen úgy tipikusan polgári irányzat, minden pozitív mondanivaló dacára is, mint ahogyan a Sartre-féle egzisztencializmus, vagy a Camus-féle abszurdum-elmélet is az. De mindennek ellenére, a neorealizmussal még találhatunk mi is érintkezési pontokat. Elsősorban abban, hogy a hősök tipikusan kollektív hősök. Az irodalomban a kisembernek is nagy aránya van. Azzal, hogy hőssé vált, kiemelkedett a szürke névtelenségből. A neorealizmus megőrzi az arányokat. Egy pillanatig sem veszítik el a hősök kisemberi alakjukat. Ha a balzaci realizmus a szenvedélyek igazságát adta, annak plasztikus képét festette, ez az emberek egymásközötti kapcsolatáról ad képet. Az emberről mint emberről beszél. És ebben van éppen a hatása is. A filmnek nemcsak a lencséjét irányozta új célok felé, hanem az író szemét is a realizmusnak szinte közömbös tájaira vezette. Azt ábrázolja, ami eddig minden irodalmi alkotásban közömbös maradt, mellékes volt, vagy legjobb esetben díszlet. A kétszavas mellékszereplője az élet-

nek egyszerre főhőse lett az irodalomnak is.

Pratolini könyve, a „Szegény szerelmek krónikája“ ilyen mű. Jellegzetesen neorealista ábrázolás. Egy firenzei utca élete. Nem egy családé, hanem egy utcáé. Rögtön szembe tűnik az elmosódott határok halvány vonala. Az utca a maga lakóival szintén jellegzetes egység, jellegzetesebb, mint a család, mert tagolt foglalkozási ágak és társadalmi osztályok szerint. Heterogén képződmény és éppen azért, sokarcú. Szinte a filmre kívánczik minden egyes jelenete és részlete. És van az egész könyvben valami a film tempójából. Ahogy például a két szegény szerelmes párbeszédeit közvetíti, halk, csendes, ide-oda ugráló képekben, vagy ahogyan a regény fináléjában, a nagy üldözésben megjeleníti az embereket, a film tempóját és sokhelyűségét használja fel az ábrázolásnál. Nemcsak időben képzelet el az utca életének párhuzamait, hanem egyszerre, mint ha a térben is éreztetni akarná a sok egymás mellett élő ember gondolkodását. A film emléke még a szájában van Pratolininek ebben a kétségtelenül értékes alkotásában. A van embereit ábrázolva (ellentétben Gorki volt embereivel) sikerült ugyanakkor az utca embereinek tetteiben és lelkében fellelni az emberit, a humánust. Nem erkölcsök ezek az emberek, és nem is becsületesek. Emberek, akiket így kalapált az olasz társadalom szegénnyé, az utca fiaivá. Apró jelenetekből állítja össze nagy társadalomképét. Szinte jelentéktelen vonásokból. Egy ember kinn ül az utcalépcsőn. Pár berregő ébresztőóra, egy keskeny kalodába zárt kakas reggeli kukorékolása, az ablakokban megvillanó emberek, a munkába menők aláza-

tos görnyedtsége, a munkanélküliség problémái egy szerelem fejlődésében, faszált fiatalok együgyűsége, egy „éjjeli menedék“ utcalányainak kérdésein keresztül-kasul fúrja ezt a nagy színjátékot, amit úgy napnak és azon keresztül évek hosszú sorának érzünk és nevezünk. Nem nagyok a hősök, csak emberek. Romantikamentesek, amilyen a Biciklirablók című film római munkanélkülije, vagy a Pó folyó vízimalmának egyszerű lakói. Az életet olyannak ábrázolja, amilyen. Szürkének és jelentéktelennek. Emberek, akiknek ebből a szürkéségből egyetlen menekvés az utcai ünnepség, a gúnyolódás és szomszédok ügyes-bajos dolgainak a számontartása. Kell-e nagyobb realitás? A realizmus, szokták mondani, lényegében sok apró vonásból áll. Közelebb áll a rézkarc-hoz, mint az impresszionisták technikájához. Pratolini is realista, de az ő realizmusának egy különös varázsa van. Az írói nagyítólencsét egy ilyen kis vonás fölé helyezi és ebből bontja ki regénye cselekményét. A film nem a téma bizarrságával ragad meg, hanem a nagyítás fokával. Nem a mellékes dolgok lomtára, hanem a mellékesnek tűnő dolgokban felfedezett igazság hirdetése.

A közvélemény általában zavartan áll meg a neorealista filmek előtt. A filmrendező nem nyilatkozik, a kritikus nem próbálja rendszerbe foglalni meglátásait. Nem írtak manifesztumokat és prologusokat az új irány alkotói. Csak alkottak, és lehet, hogy ez bölcs elővigyázatosság volt részükről. Legalább nem kötötték meg önkezüket már eleve, és nem fosztották meg magukat a kísérletezés tovább folytatásának jogától. Módszerük nem a kialakított elmélettől függ, hanem az életábrázolás erejétől. Te-

hát elsősorban a tehetség dolga. És éppen ez az a pont, ahol találkozhatunk. Pratołini talán csak első láncszeme annak a nagy irodalmi fordulatnak, amely előbb vagy utóbb a nyugati irodalmakban bekövetkezik. Övé a kísérletezés és az első eredmény dicsősége.

De legnagyobb pozitívuma mégis az életteljesség. Nem laboratóriumi mű, és nem a szobatudós konstrukciója. Inkább egy bevált gyakorlat, amely elméletíróját és termékeny továbbfejlesztőjét várja.

B o r i Imre

Pechán Béla rajza

NOVA MISAO. Az új szám új ablakot nyitott a néző előtt azzal, hogy megmutatta: a művészet is mennyire alanya a tudománynak. Az irodalomban, a művészetben mind gyakrabban az esztétika kérdése. Ez a kérdés, mint tudomány, mint a filozófia egyik ága már közel másfél évszázad óta él és alkot s minél tovább haladunk az időben annál kidolgozottabb lesz az út, amely a fogalmak és a tárgyi kérdések tisztázásához vezet. Anica Szabics Rabec tanulmánya az „Antik esztétikáról és az irodalomtudományról” olvasásra hívó, elmélyülést kívánó igényes munka. A történelmi és filozófiai alapelvek fölvetése mellett foglalkozik a módszertani kérdésekkel is úgy az antik esztétika klasszikus mestereinél, mint az arisztotelieszi és platóni emlékek nyomán indult multszázadbeli esztétikusok munkájával. A tanulmányíró külön megjegyzésében arról beszél, hogy a folyóiratban közölt részlet csak bevezetése annak a nagy essaynek, amely részletes alaposággal foglalkozik az antik esztétikával (a görög, római kultúra és irodalom hagyatékainak művészi kiértékelésével) és ennek folytán az irodalomtudománnyal. Ez a mű teljes egészében csak akkor kerül majd az olvasó elé, amikor már könyv alakjában jelenik meg. Idézzük egyik jelentős tételét, amely az egész tudományos mű fölépítését megvilágítja előttünk: „Az antik esztétikának, helyesebben a poétikának gyakran szemére vetik a túlzott intellektualizmust, de méginkább az alkotó képzelet fogalmának fejletlenségét. Ám itt csupán az antik

értékek kevésbé tudományos, hozzáértő megközelítéséről lehet szó, arról, hogy nem értik meg az észszerű és a szenvedélyes hellén megfogalmazását, nem ismerik eléggé a szellemtörténeti fejlődést abban a hosszú és összetett korszakban és végül nem dialektikus módszerrel különválasztják az értelmet a képzeltitől. Hogy fejlett intellektualizmus nélkül nincs nagy költészet s ez, úgy gondolom, mindenki számára világos, így világos volt a hellének számára is; nyilvánvaló, hogy hellén intellektualizmus nélkül nem született volna meg a szépség hellén koncepciója sem, mert az nem tudott volna kihajtani magából a művészi ösztönből, mint ahogy nem is fakadt sehol a Hellaszon kívül“.

A folyóirat májusi számában Hugó Klein folytatja Shakespeare Lear királyáról írt dramaturgiai tanulmányát, amelynek ez a közlemény egyuttal a befejező része. A szépirodalmi rovat ezuttal sem bővült. Szépprózával Eros Sekvi szerepel, Mirko Vujacsics pedig naplórészletet közöl a népfőlszabadító háború idejéből.

A szemle-rovatok vezető helyén Milován Gyilász cikke „Változások a falupolitikában” címmel azoknak az írásoknak és előadásoknak az összegezését és tanulmányoszerű kiértékelését adja, amelyek az új szövetkezeti törvény megjelenése és életbeléptetése óta láttak napvilágot.

Oszkár Davicsó naplójegyzetei ezuttal a képzőművészet megközelíthetetlennek vélt berkeibe viszik el az olvasót. Könnyed, szellemes írás a formakeresés nehéz küzdel-

meiről, amelyen át az út az új realizmushoz vezet. A fölvetett kérdés ám ezzel nem került le a napirendről (még hosszú, hosszú ideig napirenden marad), mert Davicso hasonló tartalmú írására, amely a nemrégiben a „Borbá“-ban jelent meg, válasz érkezett Zágrárból Miroszláv Feler tollából. Ez a válasz épp a mában fölvetett művészetelméleti és irodalom-elméleti kérdésekre igyekszik tisztázó feleletet adni.

Még egy rovata indít bennünket arra, hogy közleményeit szövegyük. A kritikai rovat. Miloszáv Mirkovics Csapics Bogdán regényéről („Sinovi ravnice“) ír elmarasztaló bírálatot; Szveta Lukics Rastko Petrovics különös könyvéről ír („Ljudi govore“). Nopok kiadás (1953), Petar Dzsazsics pedig Joszip Kujundzsics drámájáról közöl ismertetőt.

Mindenben gazdag ez a szám, kritikai írásokban elevenedő, csak a szépirodalom került egy kissé háttérbe, mintha a széppróza és a líra a tavaszi időre vesztett volna termékenységéből.

REPUBLIKA. A horvát irodalmi folyóirat megkésétt ismét; az éveleji mulasztásokat nehezen tudja behozni s ezért már kora tavaszon kettős számmal jelentkezik. De a február-márciusi számot nyomban követte az áprilisi is s így egyszerre megélenkült a horvát irodalmi fórum.

A kettős szám vezető helyén ismét Miroszláv Krlezsa írásával találkozunk. Jubileumi évében él a nagy drámaíró és az essay kiváló művese, de inkább az utóbbi műfajt veszi elő, főleg azóta, amikor a Jugoszláv Enciklopédia szerkesztőbizottságának élére állt. Az itt közreadott tanulmánya ugyancsak az Enciklopédia legégetőbb problémáival foglalkozik és olyan szempontokat vet föl, amelyek nagyobbára már a megkezdett gyűjtőmun-

ka és a kiértékelés szülöttei. Eből is láthatni, hogy a mi Enciklopédiánk — nem szólam ez s nem is túlzás — a nép műve lesz, amit a nép ír s a tudósok csak rendszerbe foglalják. Igen szép a gondolat, amelyben hazánk három Athénjénj át fölveti: „Három Athén: Dubrovnik, Zágráb és Noviszád...“ — A másik írása ugyanebben a számban naplórészlet „Egy csata kalendáriuma 1942-ben“ címmel, amelyek egyrészét ugyancsak versben írta meg, és Hugo Victor „L'Explication“ című versének idézésével fejezi be.

A horvát líra újabb termését Simé Vucsetics, Augusztin Sztipetics, Gyuro Sneider, Boro Pavlovics adják. Új, mai témák versben: A mintavásár, Az nem volt fal, hanem Fiúme, Az építő — és a többi is. — Prózában a dráma- és regényíró Mirkó Bozsics naplórészletet közöl, Vjekoszláv Galeb pedig „Pókháló“ című hosszabb elbeszéléssel jelentkezik. Számunkra, vajdasági olvasók számára két igen értékes kritikai beszámoló jelent meg a folyóirat kettős számában. Az egyiket Vaszó Bogdanov írta az 1848-as nemzeti mozgalmakról. Ez a bírálat — inkább tanulmánynak mondható — Radoszláv Perovics „Szerb mozgalom a Vajdaságban 1848-49-ben“ című tanulmányával kapcsolatban íródott és Bogdanov kitért benne azokra a részletekre is, amelyeket a könyv szerzője csak részleteiben érintett. Külön fejezetben szól az 1848-as magyar forradalomról, a magyar-szerb harcokról és az egész 1848 kiértékeléséről.

A másik minket közelebről érdeklő kritikai közlemény Vujkov Bálint bunyevác író és népmese-gyűjtő könyvéről szól. A Republika — kissé megkésve — most számol be „Bunjevačke narodne pripovetke“ című népmese-gyűjteményről, amely még 1951-ben jelent meg Szabadkán. A cikkíró Julije Soltics elismeréssel adózik Vujkovnak e

munkáért s gyűjtésének értékét a legnagyobbakéhoz hasonlítja.

KNJIZEVNOST. Érdekes figyelemmel kísérni az irodalmi folyóiratok rovatainak váltakozásait, hogy azokból már a témák variációi alapján is betekintést nyerjünk az alkotók életébe. Nemcsak mint alkotóéba, hanem mint olvasóéba is, mert a szellem műveseinél ez a kettő együtt jár.

A Knjizevnost áprilisi száma ezt a gondolatot ébreszti az első föllapozásra az olvasóban. Márkó Risztics széljegyzetei 1942-ből történelmi napokat idéz. A legnagyobb élmények napjai ezek s most a gyűrtött noteszekből egymásután előkerülnek. Minden kis jegyzet egy mozaik ahhoz a hatalmas műhöz, amely így darabokban is, kész műfajokban is, egy egész emberöltő munkájával fog megszületni.

Mindjárt mellette a líra. Vaszko Popa nyolc verse ugyanezekből az évekből költői nyelven mondja el Risztics margináliáinak élményeit és hangulatát. Svetlana Velmar Jankovics novellája a harmadik darab ebben a skálában. Ő a Konyuh hegyen lezajlott drámai napokból örökítette meg a számára legfeledhetetlenebbeket. Borisz Jovancevics kis verse egy közbevetett kép; ilyen Pio Barroha lírai-hangú karcolata is, amelyet aztán Remon Keno metafórai követnek.

Ennyi benne a szépirodalom. A többi tanulmány, cikkek és jegyzetek az irodalmi és a művészet minden szögletéből. Pavle Sztefanovics Vojislav Vucskovics muzsikuskus és zeneszerző esztétikájáról közöl egy előadást, amely a nemrégiben az elhunyt művész emlékestjén hangzott el. Bozsidar Kovacevics Matos műveivel foglalkozik és közread egynehány reminiscenciát, Szlobodan Popovics pedig Erich Kos prózai munkájával („Vreme: ratno“. Nopok, Beograd, 1952) foglalkozik. A színházi rovat-

ban Vladimir Petrics Euripidesz „Medea“ című drámájának bemutatója ürügyén a belgrádi Nemzeti Színház idei évadjának egész második szakaszát szóvá teszi. A görög klasszikus előadásának részletes kielemezését adja.

A Figyelő az irodalmi eseményeket tartja számon és az időközben megjelent könyveket. Úgy beszél róluk, ahogy sorra kerülnek, s ahogy helyhez jutnak a lap hasábjain. Van közöttük a végén pár soros jegyzet: „Szlovén irodalom az új belgrádi kiadásokban“. Ez, ha röviden is — és elég szűken — de betekintést nyújt arról, hogy mit művelnek ma a szlovén alkotók.

KRUGOVI. Bármennyire is igyekezett a lap szerkesztősége legutóbbi számában kimondani, hogy ez „nem csupán a fiatalok lapja“, jellemzője mégis — és ez jól van így — a fiatalos elevenség. Igaz, az elmélkedő műfajokhoz meg kell érni, több esztendő összegyűlemlett anyaga és tárgyismerete szükséges, míg az alkotáshoz ihlet és lehetőség: fiatalos lendület. Innen van az, hogy folyóirataink közül a Krugovi a legtermékenyebb szépirodalomban.

Joszip Pavicsics regényes önéletrajzának részletét adja, de inkább regény, mert kiérezhető, hogy a szerző a regényt akarja benne megközelíteni. Itt találkozunk az egyik legkiemelkedőbb horvát lírikus, Marin Francisevics három legújabb költeményével. Tavasz hangulatképek igazán művészi keretben. Otto Solc hét verset közöl, ő már inkább az ösről és az emlékekről beszél. Mirko Bozsics új regényének („Papuča“) ötödik részlete jelent meg ebben a számban. Külön ki kell emelnünk azt a tanulmányt, helyesebben költői tablót, amelyet Bozso Kukolya ad a néger költészetéről. A bevezető idézi a fehéreknek azt a sötét előítéletét, amely szerint a „feke-

ték szellemileg tehetetlenek“, „ál-lati színvonalon élnek“ és emberi művet tőlük soha nem lehet várni. Ezzel a tévhitel, amely volta-képpen nem is tévhit, hanem egy imperialista politikai szemlélet megnyilatkozása, 1940-ben Victor Schoelcher szállt szembe s azóta nem egy harcosa támadt a néger alkotószellem fölszabeditásának. Itt arról olvashatunk, hogy a nége-rek között az irodalomnak, a költé- szetnek is vannak művelői. Ma- dagaszkáron, Haiti szigetén, Afri- ka eldugott szögleteiben írnak, francia nyelven írják műveiket és meg is jelentetik. B. Kukulja a fe- kete poétáktól hat verset közöl. A lírának még két képviselője meg- szólalt ebben a számban. Vlado Gotovac négy verset hozott, és Visnja Stahuljak öt verssel jelent- kezett.

A tanulmányok közül a legna- gyobb érdeklődésre Grga Gamulin írása tarthat számot. A lap februári számában foglalkozott a hegeli esztétikával Danilo Pejovics tollá- ból. Most Gamulin írt „Vajjon meghal-e a művészet?“ címmel hoz- zászólást és kiegészíti azokat a gon- dolatokat, amelyeket Hegel esztéti- kájának megjelenéséről eddig ol- vashattunk.

Ennek a számnak egyik legizgal- masabb és legértékesebb közlemé- nye az az előszó, amelyet Elio Vit- torini, a fiatal olasz regényíró írt a „Fekete karamfil“ című regénye elé 1947-ben Milánóban. Ez az elő- szó nemcsak a regény mostoha sor- sára, de az egész olasz irodalomra fényt vet, ahol még ma sincs még az alkotóművészet igazi szabad- sága.

NAŠA STVARNOST. A társadal- mi kérdéseinket ismertető folyó- iratnak immár negyedik száma je- lent meg. Törekvése vagy inkább programja, hogy a hazai és a világ időszerű társadalom-politikai ese- ményeinek és problémáinak tagla-

lását adja. Jozse Potrcs a szocialis- ta szerepéről ír a szocialista önkor- mányzati rendszerben; Vladimir Dedijer az Egyesült Nemzetek alapokmányának revízióját teszi szóvá Leon Greskovics pedig gaz- dasági rendszerünk társadalmi és jogi viszonyaival foglalkozik.

A folyóirat, ahogy már a címe is mondja, a mi valóságunkkal fog- lalkozik, ha világproblémákat is tár föl előttünk. Hogy mi hírünk a világban, annak súlyát Milován Gyilász ranguni előadása világítja meg legszebben. A „Jugoszlávia ta- pasztalatai a szocializmusért foly- tatott harcban“ fejlődésünk legje- lentősebb kérdéseit tárta föl Ran- gunban, az ázsiai szocialista pártok kiküldöttei előtt.

A figyelő rovatban „Egy látszó- lag jelentéktelen kérdésről“ szóló krónika azt a problémát veti föl, hogy fejlődésünk mai szakaszában milyen érdeklődési köre van a saj- tónak. Az írás hangsúlya az általá- nosról a belpolitikára terelődik, mert sok kérdésben épp az mutat- ja meg szocialista fejlődésünk egyes mozzanatait. A szemle többi cikke is hasonló témakörű. Meg kell még említenünk azt, hogy Pe- ro Dejanovics részletes beszámolót közöl Nehru „India fölfedezése“ című könyvéről.

LETOPIS. Ellentétben az előbbi számokkal, a májusi füzet túlnyo- mórészt beletrisztika. A vajdasági szerb irodalom tavaszi termése ez: próza és líra gazdag áradásában. Bozsidar Kovacevics „Az ítélet egy napja“ címmel elbeszélést ad; Pavle Ugrinov viszont „Bácskai ének“ címen elbeszélő költeményé- nek egy részletét ismerteti. Vuka- sin Erakovics Marko Miljakov szcenáriójának egy részletét hozta a prózai írások között. Nehány vers: M. Panics-Szurep, Ante Ceti- neo és Zlatko Gorjan költészetéből. Az első kettő témája, hangulata

(tavasz, alkonyat, dacos szív, vágyakozás) rokon, — a harmadik egy főbős nélküli krónikából szakított ki négy strófát, hogy a folyóirat lapján megmutassa az olvasónak.

Jó érzés ezeket a folyóiratokat, — köztük a Letopiszt — lapozgatni.

Nemcsak a hazai, de a nagyvilág irodalmába is bepillantunk. A francia, az amerikai, az angol és a többi arca mind apránként megmutatkozik itt.

Ezért gazdag s főleg ezért gazdagodó horizontú a mi folyóirat-irodalmunk.

(L)

TARTALOM

MAJTÉNYI MIHÁLY: „Teremteni új nemzedéket...” (Részlet egy beszámolóból)	309
SAFFER PÁL: Utolsó vallomás (Regényrészlet)	313
ÁCS KÁROLY műfordításai: A századeleji orosz költészetből (Majakovszkij, Jeszenin, Hodászevics)	320
IVÁNYI IVÁN: Gál doktor halála (Regényrészlet)	323
CSÉPE IMRE: Versek az „Emlékkövek” c. ciklusból	327
FEHÉR FERENC: Három vers	331
MIHAI AVRAMESCU: Találkozás (Novella)	334
DISPUTA	
Olajos Mihály: Levél Farkas Nándornak 1848-ról	339
Ch. F.: Egy fordítás jó és rossz oldalairól	351
JEGYZETEK	358
KÖNYVSZEMLE	
Bori Imre: Bogdán Csiplics — A róna fiai	360
Bori Imre: Neorealizmus az irodalomban?	361
LAPSZEMLE	365
MŰMELLÉKLETEK	
Pechán Béla rajzai	Címlapkép, 312., 330., 357., 364

KEDVES OLVASÓINK!

Nyomdánk állandó túlterheltsége és más technikai akadályok következményeképpen folyóiratunk a „HÍD” mind a mai napig szokásos késéssel jutott el olvasóihoz.

Következő, június-júliusi kettős számunkkal előreláthatólag lezárulnak késéseink s reméljük, hogy a pontosan megjelenő „HÍD” tartalmával, pontosságával egyaránt megfelel majd régi és új olvasóink igényeinek.

Üdvözlettel
a „HÍD” SZERKESZTŐSÉGE

H I D

IRODALOM * MŰVÉSZET * KRITIKA

Előfizetési ár az 1953. évre
egész évre — — 420 dinár
fél évre — — — 210 dinár
negyed évre — — 105 dinár

Postatakarékszámunk

300-T-251

Szerkesztőség: Noviszád, A. Rankovicsa 19. Telefon: 20—63
Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád,
Arse Teodorovicsa 11
Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.
Postatakarékszám 300-T-251. Lapzárta minden hó 10-én
Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza
„Budutynoszt“ nyomdavállalat, Noviszád

Könyvkiadásunk legújabb értékei

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

Különös házasság

Mikszáth Kálmán a magyar prózairodalom egyik legkiválóbb képviselője, a magyar Swift.

A KÜLÖNÖS HÁZASSÁG érdekes, izgalmas, dússzövésű történet, amelyben Mikszáth egy magasztos, romantikus szerelmi regény köré csoportosítja a rendi Magyarország elmaradottságát és a klérus fondorlatait.

A regény ára 300.— dinár, a Könyvbarátok Körének tagjai számára 20 százalékos engedménnyel 240.— dinár.

DOBRICA CSOSZICS:

Majd megvirrad már

Dobrica Csoszics a fiatalabb szerb írónemzedék egyik legtehetségesebb tagja. Megvan az a ritka adottsága, hogy élményeit művészi formába öntse. Könyve, a „Majd megvirrad már“ ilyen, a Népfelszabadító háborúban gyűjtött élményekből szövődött izgalmasan szép regénnyé.

A könyv ára: 250.— Din. Könyvbarátoknak: 200.— Din.

SULHÓF JÓZSEF:

Kidólt a májusfa

Népszínmű három felvonásban

Amatőr-színházak, műkedvelő együttesek számára szövegkönyv, amely alapos rendezői utasítást, a díszletek összeállításához rajzokat és a népdal-betétek kottáit is közli.

Ára: 250.— Din. — Könyvbarátoknak: 200.— Din.

A napokban jelenik meg!

MIRKÓ BOZSICS:

Visszavonulás

A tehetséges horvát drámaíró legnagyobb visszhangot keltett műve. A háromfelvonásos dráma cselekménye a népfölszabadító harc idején játszódik s a katolikus klérus sötét üzenetét hozza elénk. Fordította: Lévay Endre.

„TESTVÉRISÉG-EGYSÉG“ KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD,

A. Teodorovicsa-u. 11.

A MI IRODALMUNK

Fejlődő magyar könyvkiadásunk értékei

Szépróza

regények, novellák

MAJTÉNYI MIHÁLY: Élő víz	116	Din.
SZIRMAI KÁROLY: Viharban	150	„
HERCEG JÁNOS: Bors és fahéj	75	„
LŐRINC PÉTER: Görbe-utca 23	100	„

Költészet

ACS KÁROLY: Kéz a kilincsen	140	„
CSEPE IMRE: Májusi mezőkön	90	„
LATÁK ISTVÁN: Nyugtalan álmok	95	„
DEBRECENI JÓZSEF: Vacsoracsillag	60	„

Színművek

SINKÓ ERVIN: Elítéltek, dráma	200	„
SULHÓF JÓZSEF: Kidőlt a májusfa, népszínmű	250	„

Igazi könyvsikerek

ZILAHY LAJOS: Ararát	450	„
MAJTÉNYI MIHÁLY: Garabonciás	72	„
R. KIPLING: A dzsungel könyve	300	„
SZTANKOVICS B.: Guzsbakötött élet	140	„

Könyvek számokban

Mennyi könyvet adott könyvkiadónk az olvasó kezébe:

1952-ben megjelent 62 mű	
összpéldányszáma	291.800 kötet
értéke	21,385.000 dinár
Tankönyv 12 mű	
összpéldányszáma	104.700 kötet
értéke	8,857.000 dinár
Könyvbarátok Köre tagja	2.200
könyvbarátok könyvforgalma	2,000.000 dinár

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat, Noviszád, Arsza Teodorovics 11

Könyvlerakat: Noviszád, Duna utca 10. — Szabadka, Szabadság-tér 4